

KÄTTINGEN I LJUSNE

Gestaltungsfor-slag som sammanlänkar historien med
framtiden och samtidigt främjar spontana förändringar

ELLINOR PERSSON THUNARF

Avdelningen för landskapsarkitektur
Examensarbete vid landskapsarkitekt-
programmet, Uppsala 2014

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Institutionen för stad och land

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala

Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitekturprogrammet
EX0504 Självständigt arbete i landskapsarkitektur, 30 hp
Nivå: Avancerad A2E
© 2014 Ellinor Persson Thunarf, e-post: elpe0005@stud.slu.se

Titel på svenska: Kättingen i Ljusne: Gestaltningförslag som sammanlänkar
historien med framtiden och samtidigt främjar spontana förändringar
Title in English: Kättingen in Ljusne: Design proposal that Links the Past with
the Future whilst Encouraging Spontaneous Change

Handledare: Ylva Dahlman, Institutionen för stad och land
Examinator: Susan Paget, Institutionen för stad och land
Biträdande examinator: Tomas Eriksson, Institutionen för stad och land

Fotografier och illustrationer: Ellinor Persson Thunarf om inget annat anges. Övriga
bilder/foton/illustrationer/kartor publiceras med tillstånd från upphovsman
Originalformat: A3
Nyckelord: Ljusne, industriområde, tidsaspekter, landskapsarkitektur, industrial
site, aspects of time, landscape architecture
Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se>

FÖRORD

Jag vill tacka alla som stöttat, hjälpt och väglett mig genom det här arbetet:

Tack till Ragnhild Sandelius Brodow, Ann-Caroline Breig och övriga i föreningen Konstkraft för ett bra samarbete hittills. Må det fortsätta så!

Tack till alla på Söderhamns kommun som svarat på frågor och hjälpt med underlag och bildmaterial!

Tack till Ljusne Museiförening, Dibis och Ingrid Bergström Nilsson för bildmaterial!

Tack till min handledare Ylva Dahlman och till min studiekamrat Mimmi Borselius för konstruktivt granskande!

Tack till min fantastiska familj som söttar i ur och skur!

Men mest av allt tack till min studiekamrat, vän och man Christian Thunarf för tålmodighet, kärlek och energi!

SAMMANFATTNING

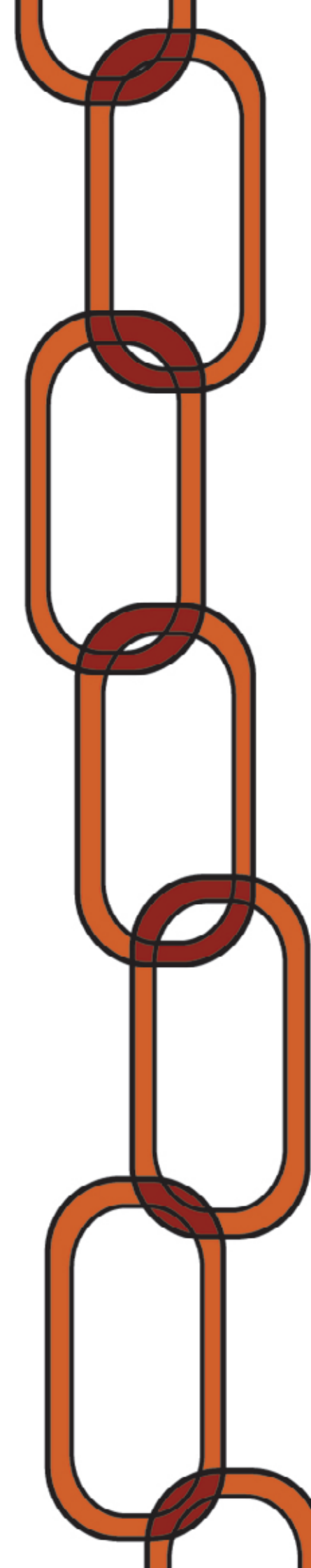
Examensarbetets syfte är att undersöka tidsaspekterna historien, framtiden och nuet inom landskapsarkitektur. Frågeställningen är: *Hur kan en gestaltning knyta an till historien, göra platsen långsiktigt sammanhållen och samtidigt främja för spontana förändringar?*

Detta har undersökts genom en gestaltning av området Kättingen i Ljusne i Hälsingland. Det är en plats som är präglad av industrihistoria, som förlorat sin identitet och som nu används av konstföreningen Konstkraft för att vända den negativa trenden genom konst och kultur. Konstkraft vill ha en plats som är stabil inför framtiden, men samtidigt kunna hålla spontana workshops.

Arbetets metod har innefattat studier av historien, inventering och analys av den befintliga situationen och skisser inför framtiden. I den historiska studien presenteras två olika inriktningar som format platsen starkt. Den ena är kättingproduktionen som pågick i sammanlagt 115 år. Kättingen används i det här arbetet som koncept och löser med sin sammanlänkande formmässiga idé de problem som finns på platsen idag. Konceptet *knyter an gestaltningen till historien*.

Konceptet kätting implementeras i förslaget på tre nivåer i form av objektskedjor, utvecklingsområden och etappindelningar. På så sätt uppfylls syftet att göra platsen *långsiktigt sammanhållen* samt att *främja för spontana förändringar*.

Med detta examensarbete vill jag undersöka hur landskapsarkitekter och andra gestaltande och planerande yrkesgrupper kan förhålla sig till tid. Det är min förhoppning att det ska råda bot på den ångest jag har upplevt vid ritbordet när man ska skapa något hållbart som inte bryter kontinuiteten med historien. Mitt förslag för Kättingen i Ljusne är ett exempel på hur gestaltningen blir djupare och mer mångbottnad när fler tidsaspekter integreras i arbetet.

SUMMARY

This thesis investigates how landscape architects and other design-professions can integrate aspects of time in their design. The work is based on the following questions:

How do we relate to a site's history? How do we know that our design will last and endure the passing of time? How can we engage people to spontaneously interact with their environment?

The thesis answers these questions through investigative design of a site in Ljusne, Sweden.

INTRODUCTION

During my education in landscape architecture I have often felt that we base our design too much on what we see on site today, even though we speak a lot about time changes. One example is the discussion about sustainability - the search for long-term solutions which should endure climate changes, among other aspects. Another example is temporary landscape architecture; small interventions with limited duration that can be used for citizen dialogues, etcetera. A third example is Storytelling which can be used as a method for communicating history, thus forming the identity of a site. Despite these discussions my experience is that we often end up forgetting to integrate these aspects into the design.

BACKGROUND

Environments must be able to welcome the future and accommodate the present without severing the thread of continuity with the past. (Carmona, Tiesdell, Heath & OC 2010, s. 247)

While studying literature I found three aspects of time that are important to relate to when designing: Past, Present and Future. Summed up the background literature tells us the following:

- History is needed to create identity to the site.
- It is in the present we are creative and creative people make growth.
- Long-term thinking for the future is needed to make flexible and robust sites.

PURPOSE

Based on this background, the purpose of the thesis is to create a design that connects to the past, makes the site coherent in the future and encourages spontaneous change.

The site is located in Ljusne in Hälsingland, Sweden. It is an area which has been strongly affected by local industrial history. Chain production, which is the most known and reputed industry of the site, was active for 115 years. The industry is now long gone and the area needs a new identity. To create identity there is an art association called Konstkraft that wants to turn this negative development by providing and engaging people in art and culture.

METHODS

The main method is design work by sketching and building models, combined with analytical thinking and text writing. The process has been divided into three parts. First the historical study, second studies of the present and third sketches for the future.

Historical studies

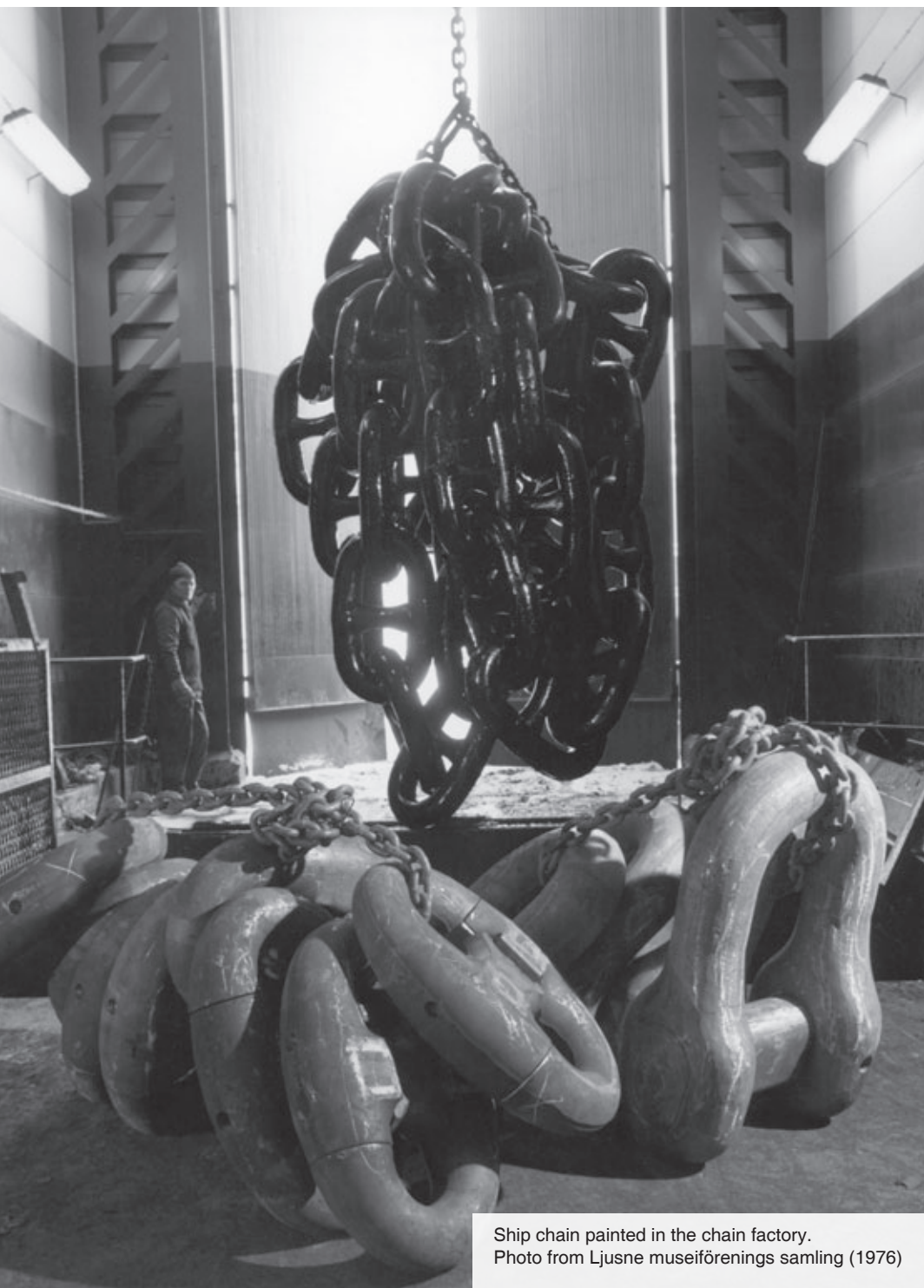
The historical studies were done by studying and comparing maps and photos from the industrial era.

Studies of the present

These studies were made at the site two days in February and by examining maps and pictures at home. The main aspects were contextual landscape, ground material, businesses, communication, terrain, climate and spatiality. I also studied the experiential qualities of the site. This was exclusively based on my own experience of the site through sketches and text work. Finally, analysis of the strengths and weaknesses of the site was conducted.

Sketches for the future

Sketches were done in three steps: program, concept and proposal. The program was a result of aspects from the analysis, weighted together with the claims from Konstkraft and theories in literature. When choosing concept I was inspired by a Storytelling method focusing on history as narrative. A historically important trace was therefore used as concept.

RESULTS

Historical studies

Two historically important traces were found. One of them was the chain production.

Studies of today

The studies revealed the main strengths of the site:

- It is open and airy with a lot of sun.
- It has a creative atmosphere due to the characteristic buildings and the art association's sculptures.
- It has a warm industrial character created by low buildings and materials of the site.

The main weaknesses are that:

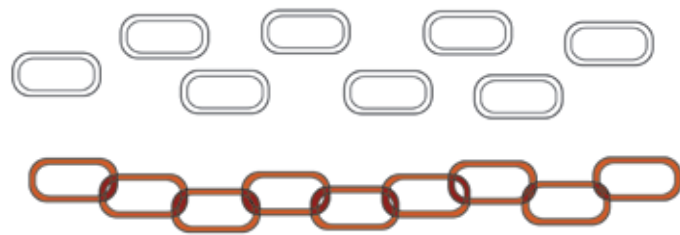
- The openness makes you feel exposed and makes the rooms monotonous.
- The rooms have character but are fragmented and lack a common structure.
- There is low activity on the site.

Sketches for the future

The site needs a structure that connects the fragmented rooms while keeping them open. It should connect the warm industrial character and add more activity without losing flexibility.

To do this the chain is used as concept in three ways.

The chain is a strong symbol for cohesion. It is built up by individual links which together with other links create a functional chain. This structural idea is used in the design by creating chains of rooms, vegetation and furniture.

The concept is also used as a symbol for connecting people. This is done by leaving space for spontaneous events created by the users.

Finally the links in the chain are interpreted as steps in time. Every link represents a new happening in the site's overall chain. The proposal is therefore built up by three incremental phases.

DISCUSSION

The result is a method for using time-related aspects when redeveloping sites. It is important that the designer has means to handle these aspects, because whatever he or she draws it will always be part of both future and history. Many cities go through rapid development and with increased human density, spaces need to be more flexible. However, forgetting site history could make a site empty, lacking identity. We need to have a balance between preserving the past and connecting it to the future.

There was a lack of historical physical structures at the site in Ljusne. Therefore the history was only integrated through conceptual ideas in my work. If the same method was to be used on a site which has remaining historical structures the decisions what to preserve and not preserve would be different. However, when dealing with historical matters, whether it is conceptual or structural, it is always a case of interpreting what is important to keep and what is not. If, as in my case, it is based on individual choices, other traces of history could be lost.

The aspects *coherence in the future* and *spontaneous change* were, unlike history, integrated structurally in the design. Coherence was created through a basic robust structure which could act as a frame for surrounding undeveloped areas. They were left untouched to make space for spontaneous change. However, one can question if empty space actually encourages spontaneous change; background literature argues that creativity is created through a combination of space, people and activity.

As for dealing with future scenarios one can never know if the forecasts are right. This is also the case with preserving historical ideas and structures - you can never know if you keep the right things. However in this thesis I have experienced that by using aspects of time and trying to integrate them in the design has made the result deeper and more multilayered.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING

Introduktion. 8

Bakgrund 9

Del 1: Tid inom landskapsarkitektur 9

Del 2: Platsen och dess aktörer 11

Syfte och mål 13

Frågeställning 13

Begreppsförklaring 13

Avgränsning 13

Metod 13

Kättingen då: Historiska studier 13

Kättingen nu: Studier av dagens situation 14

Kättingen sen: Skisser inför framtiden 14

Målgrupp 14

KÄTTINGEN DÅ: INDUSTRIHISTORIEN

En historisk resumé 16

-1849 Förindustriell tid. 16

1849-1907 Sågverket 16

1874 Kättingfabrikens begynnelse 16

1936 Kraftstationen byggs 17

1925 - 1990 Plywoodfabriken 17

1973-1975 Igenfyllnad av kanalen 17

1964 - 2003 Den övre Kättingfabriken 17

Viktiga spår från historien 18

Kraft i form av vatten och engagemang 18

Kättinglänken i historien 19

KÄTTINGEN NU: INVENTERING/ANALYS

Kontext 21

Verksamheter. 21

Kommunikationer 23

Ytskikt. 23

Terräng 24

Klimat 25

Rumslighet 25

Rumsindelning 25

Material, färgskala och textur 26

Upplevelsevärden 27

Styrkor och svagheter 28

+ Öppenhet. 28

+ Kreativitet. 28

+ Varm industriell karaktär. 28

- Utsatthet.. . . . 28

- Splittrade rum. 28

- Avsaknad av aktivitet. 28

KÄTTINGEN SEN: VISION

Program och koncept 30

Kättingen som sammanhållande form. 30

Människor sammanlänkas 30

Kedjeeffekten 30

Förslag 31

Objektskedjor 31

Utvecklingsområden. 31

Uppbyggnad i etapper. 31

ILLUSTRATIONSplan 32

Rumskedjan 33

Vegetationskedjan 34

Möbleringskedjan 35

En rumslig vandring 36

1 Entréplats 39

2. Platån vid Kättingfabriken 39

3. Terrassen vid vattnet 40

4. Rastplatsen och utsiktstornet. 40

5. Scenen 41

Utvecklingsområden 42

Vildväxande fritt 43

Delvis kultiverat 43

Odling 44

Medborgarcentrum 44

Workshops 45

Etappindelning 46

Etapp 1 46

Etapp 2 47

Etapp 3 47

DISKUSSION

Tid inom landskapsarkitektur 49

Knyta an till historien 49

Långsiktigt sammanhållen plats. 49

Spontana förändringar i nuet 50

Avgränsning 50

Metod 50

Kättingen då: historiska studier 50

Kättingen nu: studier av dagens situation. 50

Kättingen sen: skisser inför framtiden. 50

Resultat 50

Framtidsutsikter 51

REFERENSER

Bilder och illustrationer 53

Tryckta källor 53

Elektroniska källor 53

The background of the entire page is a close-up photograph of a red brick wall. The bricks are arranged in a traditional running bond pattern. The mortar is a light, sandy color. The lighting is bright, creating strong shadows and highlights on the bricks. In the top right corner, there is a white rectangular text box. In the bottom right corner, there is a smaller white rectangular text box. The overall composition is simple and focuses on the texture and color of the brick wall.

INLEDNING

I det här avsnittet presenterar jag bakgrunden till tid inom landskapsarkitektur. Hur har andra tänkt kring tidsaspekten vid gestaltande av offentliga rum och vilka faktorer är viktiga att reflektera över?

Här finns även en kort introduktion till orten Ljusne samt vad det finns för önskemål och planer från de verksamma på platsen.

Därefter presenteras syftet med examensarbetet, vilka frågor jag ämnat ge svar på samt vilka metoder jag har använt mig av.

Bilden föreställer en tegelvägg från den byggnad som föreningen Konstkraft använder som konsthall. Den uppfördes 1930 som kraftstation för vattenkraft men genererar idag en annan typ av energi som tar sig uttryck i engagemang och skaparlust.

Kraftstationen.

Kraftstationen.

Turbin.

Dekaler.

Kraftstationen.

INTRODUKTION

Environments must be able to welcome the future and accommodate the present without severing the thread of continuity with the past. (Carmona, Tiesdell, Heath & OC 2010, s. 247)

Hur förhåller vi oss till tid inom landskapsarkitektur? Hur ska vi hantera platserns historia? Hur vet vi att det vi gestaltar kommer att fungera i framtiden och hur kan vi ge plats för människors spontana infall i nuet?

Som citatet ovan påvisar måste vi kunna hantera historien, framtiden och nuet tillsammans. Under mina studier på landskapsarkitektprogrammet har jag dock reflekterat över att vi ofta utgår från och låser oss vid sådant vi ser på platsen idag när vi gestaltar. Vi löser de nuvarande problemen och glömmer att tänka både framåt och bakåt. Ändå talas det mycket om tidsrelaterade aspekter inom yrket idag. Ett exempel på det är diskussionerna om hållbarhet, jakten på långsiktiga lösningar som bland annat ska motstå klimatförändringar. Ett annat aktuellt tema är temporär landskapsarkitektur, inslag i den offentliga miljön som har en begränsad varaktighet och som används för till exempel medborgardialog. En tredje trend är storytelling, som bland annat kan användas som metod för att berätta om platserns historia och på så sätt skapa sammanhang och identitet.

Trots dessa aktuella ämnen upplever jag att jag saknar en konkret metod för att integrera tid när jag ritat. Därför vill jag i det här examensarbetet undersöka tidsaspekten inom landskapsarkitektur. Hur kan vi skapa mer dynamiska anläggningar som knyter an till historien, främjar spontana förändringar och samtidigt är långsiktigt sammanhållna?

Dessa frågor svarar jag på genom en gestaltning av området Kättingen i den Hälsingländska orten Ljusne. Det är en plats som har varit industriellt centrum i många år och där bland annat produktion av kätting har pågått. Efter en svit av nedläggningar och utflyttning har orten, i likhet med många andra postindustriella bruksorter i Sverige, drabbats av identitetskris. Nu vill en förening som kallar sig Konstkraft vända den negativa trenden med hjälp av konst och kultur. Kättingen ska bli ett kulturcentrum där människor kan mötas och tillsammans bygga upp ett nytt Ljusne. Det är min förhoppning att arbetet med Kättingen ska hjälpa mig och andra landskapsarkitekter att hitta en metod för att skapa mer dynamiska anläggningar samt tänka utanför våra egna tidsramar.

BAKGRUND

Bakgrunden till arbetet har delats in i två delar. Del 1 handlar om tid inom landskapsarkitektur medan del 2 presenterar platsen och dess aktörer.

Del 1: Tid inom landskapsarkitektur

I studien av tid inom landskapsarkitektur har jag funnit tre huvudspår; historien, framtiden och nuet.

Disaster, preservation, renewal, growth, revolution - each of these characteristic transformations presents different problems for managing the environment. Common to them all is the perception of change - not only those objective alterations in the state of things but what we understand them to be and how they connect with our hopes and memories and sense of time's flow. (Lynch 1972, s. 28)

Citatet ovan kommer från Kevin Lynch, professor emeritus i stadsplanering på MIT school of Architecture, ur hans bok *What time is this place?* (1972). Boken handlar om faktorer som rör tid samt hur vi upplever den i offentliga miljöer. Lynch argumenterar där för tiden som en ytterligare dimension i stadsplanering. Carmona, Tiesdell, Heath & OC menar i sin bok *Public Places Urban Spaces* (2010, s. 241), i linje med Lynch, att tidsaspekter måste integreras när man planerar och gestaltar. Tiden kan göras ännu mer synlig och märkbar genom att förstärka årstidsväxlingarna och skapa en kontrast mellan det patinerade gamla och det nya. På det viset blir utemiljön mer varierad och intressant (Carmona et al. 2010, s. 242).

Historien - att skapa identitet

Tidens gång blir enligt Lynch (1972, s. 65) tydlig i en anläggning delvis genom *oåterkallelig och progressiv förändring*. Detta är det som sker när material eroderar eller ett träd växer (Lynch 1972, s. 65). Från att en anläggning blir ritad till att den eventuellt blir riven genomgår den många förvandlingar och förändringar. Allt som skapas blir direkt del av historien och del av ett för evigt utvecklande system (Carmona et al. 2010, s. 244). Historien gör platsen unik, ger den en tydlig platskänsla och skapar kontinuitet:

In a world of rapid change, visual and tangible evidence of the past is valued for the sense-of-place and continuity it conveys. (Carmona et al. 2010, s. 247)

Just identitet och platskänsla är aspekter som det talas mycket om i landskapsarkitekturen idag. Ett exempel på en metod för att skapa identitet är *Storytelling*, att berätta historier (Potteiger & Purinton 1998, s. 9-11). Den brukas i kreativa professioner för att marknadsföra och skapa identitet kring varor och platser. Inom landskapsarkitektur används storytelling på många olika sätt däribland till att lyfta den lokala historien genom att framhäva den eller återberätta den på nya sätt (Potteiger & Purinton 1998, s. 10).

När platser och byggnaders historia är så pass värdefull att de inte får gå förlorade och därför inte förändras används *bevarande* eller *konservering*. En konserverad plats blir dock inte användbar om den inte får anpassas till de nya behov och värden som dagens samhälle kräver. Lynch (1972, s. 36) menar att alla ting, människor och händelser är *historiska* och att försöka bevara allt vore att förneka själva livet. Platsen blir ett museum där man får se men inte röra. Istället för att helt konservera platsen kan hänsyn tas till historien genom att fokusera på att skapa kontinuitet snarare än att bryta helt från den (Carmona et al. 2010, s. 247).

En kontrast till bevarande och konserverande är de idéer som uppmuntrar till förfall. Carmona et al. (2010, s. 247) skriver till exempel att man under postmodernismen producerade bilar som var designade för att tas ur bruk när det inte längre fanns behov av dem. De menar dock vidare att detta tankesätt går emot den traditionella arkitekturens idéer om hållbarhet och kontinuitet.

De två förhållningssätten, att konservera och att uppmuntra till förfall, har olika för- och nackdelar och verkligheten är sällan helt svart-vit. Lynch (1972, s. 236) anser att varje samtid måste få påverka platser på sitt sätt. På det viset fylls de med referenser från många epoker och får en starkare identitet och ett större djup.

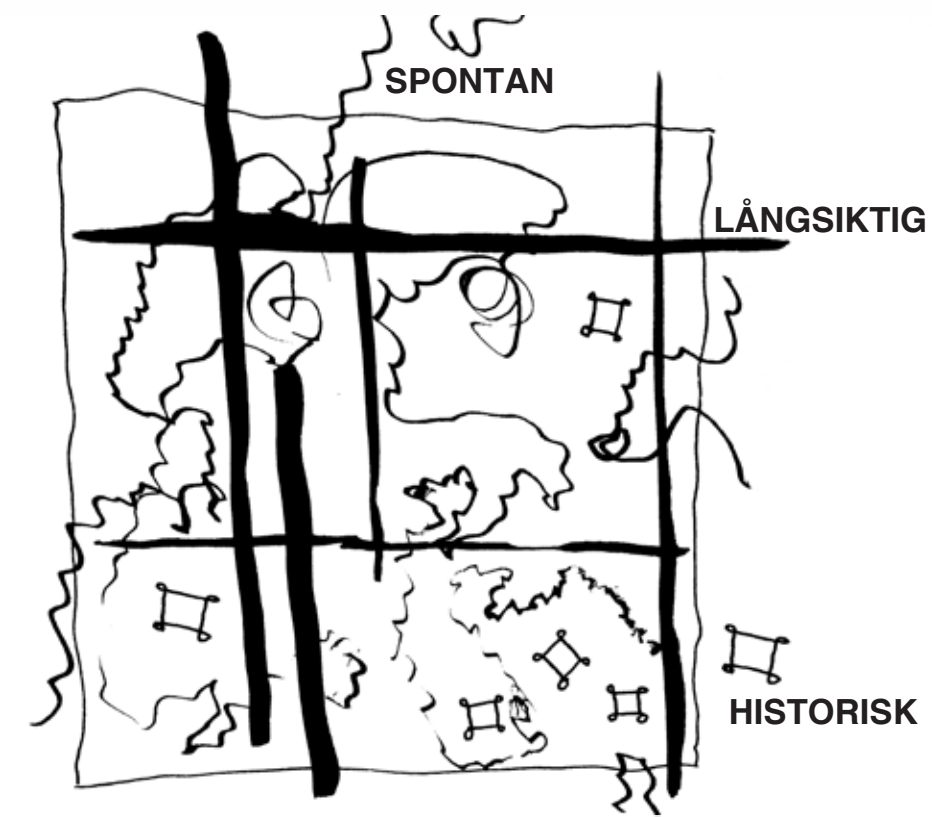
The contrast of old and new, the accumulated concentration of the most significant elements of the various periods gone by, even if they are only fragmentary reminders of them, will in time produce a landscape whose depth no one period can equal, although such time-deep areas may be achieved only in some parts of the city. (Lynch 1972, s. 57)

HISTORISK

LÅNGSIKTIG

SPONTAN

Undersökande skisser av begrepp kopplade till litteraturen.

Lynch (1972, ss. 57-62) argumenterar i likhet med de tankar som idag finns kring storytelling för *tidsdjupa* platser. Landskap som har referenser från många tider och som har en kontrast mellan gammalt och nytt får ett större djup än platser som bara har lämningar från en tid. Han menar att det kan göras genom att spara något som indikerar den gamla atmosfären. Om det inte är möjligt så kan man bevara starka symboliska element. Vad som ska sparas måste dock vara kopplat till vad användarna anser vara viktigt att uppmärksamma och minnas. Att väva in sådana historiska referenser är mycket enklare än att bara konservera och Lynch (1972, ss. 57-62) menar att det sättet att tänka borde ingå i vårt vanemönster när vi ser på platser och dess karaktärer. Genom att ta hänsyn till historien och integrera den i den nya gestaltningen kan människor läsa sin historia och få en djupare upplevelse av platsen, menar Lynch (1972, ss. 57-62). Han klargör dock att platsen samtidigt måste kunna möta invånarna och tillåta nya människor att göra nya avtryck.

Nuet - att ge plats för spontanitet och kreativitet

Environment can make us aware of being alive now and together in a common present, in which we sense the flow of events and to which we can attach our hopes and fears. (Lynch 1972, s. 89)

Människors inverkan på platsen sker i nuet, skriver Lynch i citatet ovan. Nuet är det vi upplever varje sekund. Det är alltid olikt det som varit och det är hela tiden ett nytt nu som är aktuellt. Dock finns det saker i nuet som vi känner igen och som återkommer cykliskt och som vi kan läsa av, till exempel årstidens växlingar (Lynch 1972, s. 65). Det är i nuet vi upplever. Vi får intryck från omvärlden genom våra sinnen och reagerar på dem med våra känslor och instinkter vilket gör att vi agerar. Därför är det i nuet vi är kreativa och spontana.

Det är viktigt att platser ger möjlighet för infall i nuet eftersom det skapar en känsla av att kunna påverka miljön, att göra den till sin egen. *Temporär landskapsarkitektur* används ofta just för att främja brukarens inflytande i nuet. På platser där nybyggnation och omgestaltung tar lång tid används temporära installationer för att till exempel initiera aktivitet, föra diskussion om vad brukarna önskar eller lyfta platsers kvaliteter (Københavns Kommune 2012, s. 5).

Richard Florida, professor i Public Policy vid George Mason

University i Virginia, argumenterar i sin bok *Den kreativa klassens framväxt* (2006) för att kreativa människor skapar tillväxt. *Vi vill inte ha en plats som redan är färdig*, sa en invånare i Providence i en av hans studier (Florida 2006, s. 278). Florida (2006) menar att kreativa miljöer som tillåter människor att vara del av kulturen och att skapa upplevelser attraherar kreativa individer vilka i sin tur bidrar till ett mer mångkulturellt och varierat samhälle:

[De] uppskattar naturlig gatukultur - myllrande blandningar av kaféer, gatumusiker, och små gallerier och restauranger, där gränsen mellan deltagare och observatörer, mellan kreativitet och dess kreatörer, är otydlig. (Florida 2006, s. 208)

Hur man skapar denna kreativa stimulans och vad som avgör om den finns diskuterar Florida under begreppet *platskvalitet*. Platskvalitet består av tre dimensioner, menar Florida (2006, s. 277). Det första är vad som finns: att det är en kombination av naturlig och byggd miljö samt en lämplig plats att leva kreativt på. Det andra, menar han, är vem som finns: om det är en mångfald av människor som interagerar och gör det möjligt att vara delaktig i samhället. Det tredje argumentet är vad som händer, att det finns kreativa sysselsättningar, det vill säga att det är ett livligt gatuliv, att det finns konst, kafékultur, musik och människor som ägnar sig åt utomhusaktiviteter (Florida 2006, s. 277). Platsen måste alltså stimulera kreativitet och generera aktivitet av olika slag som är attraktiv för olika grupper. Han menar vidare att:

Ett effektivt människoklimat måste särskilt betona mångfald och öppenhet och befästa låga inträdesbarriärer. Det kan alltså inte vara restriktivt eller homogent. I verkligt kreativa gemenskaper trivs många olika grupper av människor. (Florida 2006, s. 347)

Framtid - att tänka långsiktigt

Carmona et al. (2010, ss. 247-256) anser att vi måste förstå platsers förmåga att anpassas till förändringar och varför, när vi gestaltar. Platsens *hållfasthet* och *motståndskraft* till förändringar spelar in menar författarna. Vi som gestaltar måste reflektera över vilka faktorer som förändras och vad som är stabilt. Robusta platser har fysiska kvaliteter som ger rum för olika funktioner och aktiviteter. Vidare argumenterar Carmona

et al. (2010, ss. 247-256) för olika faktorerers *förändringstakt*. Platsen och strukturen förändras långsammast medan möblemang och ytanvändningen förändras fortast. Man har lyckats skapa en tidsmässigt hållbar plats när möblemang och funktioner kan förändras utan att grundstrukturen/formen påverkas (Carmona et al. 2010, ss. 247-256). Därtill ska platsens form vara så pass flexibel att olika funktioner kan ta plats.

Lynch resonerar på ett likande sätt:

Activities shift cyclically and progressively within their relatively unchanging spatial containers. The form of those containers cannot therefore "follow function" unless the use of space is reduced to some single, invariant type of behaviour. (Lynch 1972 s. 72)

Det man kan göra är, enligt Lynch (1972, ss. 108-109), att ge plats för och planera för tillväxt. Carmona et al. (2010, s. 254) listar fem egenskaper som offentliga miljöer bör ha för att bli robusta över tid: *öppna* - inte belamrade med fragmenterade rum, *flexibla* - mottagliga för olika typer av funktioner, *varierade* - användbara på olika sätt under olika tider på dygnet, *komfortabla* - erbjuder varierade mikroklimat och väderskydd, *sociala* - kan härbärgera olika typer av social aktivitet som individuell yta och publika events. Om platsen uppfyller dessa kriterier har den förutsättningar att fungera under lång tid, anser Carmona et al. (2010, s. 254).

En annan metod för en hållbar framtid är att stegvis förändra platser. Lynch (1972, ss. 99-100) argumenterar för att långsiktiga förändringar kan designas i etapper så att varje steg successivt leder till nästa. På så vis sker alla små förändringar med riktningen inställd mot samma mål och medborgarna kan ta del av och förstå utvecklingen. Han anser vidare att man inte ska vara rädd för att pröva att förutsäga framtiden. Man kan aldrig vara säker på att göra rätt förändringar men nya steg i utvecklingen ger nya idéer och sätt att se på platsen:

If expectations are always modest and sure, there will be no motive to do larger things; if no promises are made, there can be no common action in anticipation of a result. Promising nothing is only safe. (Lynch 1972, s. 98)

Del 2: Platsen och dess aktörer

Vid Hälsinglands kust, i Söderhamns kommun ligger Ljusne. Det är en liten ort där cirka 2000 invånare (Statistiska centralbyrån 2013) bor med närhet till älven Ljusnan i söder och havet, med skärgård, i öst. Ljusne har ett rikt fiskeliv vilket drar många besökare. Här finns även en egen tågstation varifrån det tar 10 minuter till Söderhamn, 40 minuter till Gävle och två timmar till Uppsala och Sundsvall. Orten hade under 150 år en blomstrande industri i form av kättingproduktion, sågverk och en plywoodfabrik men drabbades av en nedläggningsvåg som hade sin kulmen på 1970-talet (Söderhamns kommun 2010). Orten tampas efter detta med att hitta en ny identitet och att vända den utflyttningstrend som råder. Samtidigt har Ljusne många asylsökande som väntar på prövning på orten vilket gör att integrationen mellan dessa och Ljusneborna är viktig för att få ett fungerande demokratiskt samhälle.

Söderhamns kommun och Konstkraft

Söderhamns kommun skapade 2009-2011 ett handlingsprogram för Ljusne som kallas *Ljusne vid Ljusnans mynning*. Programmet syftar till att ge identitet och stolthet till Ljusne genom att bland annat utveckla vattennära bebyggelse och att återanvända gamla strukturer som kan bli intressanta besöksmål med kulturhistoriska och miljömässiga kvaliteter (Söderhamns kommun 2010).

Som en del i arbetet med handlingsprogrammet bildades föreningen *Konstkraft*. Det är i grunden en grupp konstnärer från Ljusne med omnejd som ansåg att det borde gå att vända den negativa trenden i Ljusne genom kultur och konst. Målet är att:

Knyta ihop aktörer i Ljusne: föreningar, pågående projekt, företagare och invånare på orten, nationellt och internationellt med nya kreativa aktörer för möten, samarbeten för en högre delaktighet i samhället och kulturen. (Konstkraft 2014)

I sin verksamhetsberättelse (Konstkraft 2014) beskriver de sig själva som en förening: *som arbetar med kultur som motor för samhällsutveckling*. Med hjälp av kulturaktiviteter, samtidskonst och det kulturhistoriska arvet ska föreningen bidra till att Ljusne blir en levande och växande kustort.

Ljusne i Sverige.
Källa: Eniro/© Lantmäteriet, i2012/901

Projektområdet i Ljusne.
Foto: Söderhamns kommun, Söderhamn ä

Det första steget Konstkraft tog var att, tillsammans med kommunen, rusta upp en gammal kraftstation till en konsthall. Byggnaden ligger vid en nedlagd kättingfabrik och området runt den har använts till järnbruk, sågverk och plywoodtillverkning. Eftersom marken delvis kontaminerats av industriverksamheten är den nu aktuell för sanering. I samband med detta ska även Kättingfabriken rustas upp. Konstkraft har idéer om att rymma konstnärsateljéer, salar för teater/dans och café/restaurang i byggnaden. I kommunens handlingsprogram för området finns även tankar på att skapa ett centrum för fiske och industrihistoria (Söderhamns kommun 2010).

Projektområdet Kättingen

Området (kallas i fortsättningen Kättingen) kring Kraftstationen och Kättingfabriken ligger mellan Ljusne centrum och Ljusnan. Det begränsas i norr av Industrivägen och i söder av Ljusnans strand. In till Ljusne centrum tar det cirka fem minuter att promenera. Väster om Kättingen finns ett kraftverk som byggdes på 70-talet. Kraftverket utgör även en bro över till andra sidan Ljusnan där ett boende för asylsökande samt en camping finns. Bron är frekvent använd för att ta sig in till centrum. Fiske av framför allt lax och harr är populärt längs hela Ljusnans strand med Fiskeklubbens klubbstuga belägen på *Holmen* på Ljusnans norra sida. Öster om området finns ön *Galtharen* med en småbåtshamn. Ytterligare öster ut ligger havet och Söderhamns skärgård.

På marken utanför Kraftstationen har Konstkraft under 2011 anordnat workshops tillsammans med medborgarna. Hundrafemtio människor i åldrarna tre till sjuttiofem deltog (Konstkraft 2014). Föreningen vill, i samråd med kommunen, fortsätta att utveckla Kättingen och möjliggöra för kreativa möten med befolkningen och andra aktörer i Ljusne. Deras vision är att man med hjälp av konst och kultur ska vända den negativa trenden på orten. Samtidigt ska platsen ha en långsiktig plan och utvecklingen bör tillåtas få gå långsamt framåt för att bli hållbar och öppen för framtida förändringar (Konstkraft 2014).

Det är i detta arbete jag kommer in. Jag har skapat en gestaltning och vision för hur området ska utvecklas. Det har krävts respekt och hänsyn för industrihistorien, en koppling till de verksamheter och aktörer som är aktuella på platsen för att ge en långsiktig och sammanhållen identitet och en plan för hur man kan möjliggöra för spontana förändringar i form av events och workshops med medborgarna.

SYFTE OCH MÅL

Examensarbetets syfte är att skapa en gestaltning av området Kättingen i Ljusne som knyter an till historien, gör det långsiktigt sammanhållet och som främjar spontana förändringar i nuet.

Mitt mål har varit att hitta ett sätt att angripa de komplexa tidsaspekter som råder på Kättingen och ge ett exempel på hur landskapsarkitekten kan tänka kring tid i det gestaltande arbetet.

FRÅGESTÄLLNING

Arbetet har utgått från en grundfrågeställning och tre underfrågor. Genom att dela upp huvudfrågan i tre underfrågor underlättades arbetet med att ta fram en lösning för de tre aspekterna tillsammans.

- Hur kan en gestaltning knyta an till Kättingens historia, göra området långsiktigt sammanhållet och samtidigt främja spontana förändringar?

Hur kan en gestaltning av Kättingen:

- Knyta an till platsens historia?
- Göra platsen långsiktigt sammanhållen?
- Främja för spontana förändringar på platsen?

Begreppsförklaring

Nedan beskrivs begreppen så som de tolkas i det här arbetet.

Knyta an till historien

Att i gestaltungsprocessen lyfta och låta historiska händelser bli tongivande.

Långsiktigt sammanhållen plats

En hållbar grundstruktur som ger platsen identitet och helhet och som är stabil trots att funktioner förändras.

Spontana förändringar

Människors kreativa infall som får dem att inta/förändra platsen och göra den till sin egen.

AVGRÄNSNING

Arbetet har avgränsats tematiskt och geografiskt i samråd med Konstkraft, föreningen som genomdriver förändringen på platsen i Ljusne. De har deltagit i arbetet som externa handledare samt beställare och deras önskemål för platsen har därför behandlats som krav från beställare och tagits med i gestaltungsprogrammet. Kontinuerlig dialog har förts med Konstkraft men arbetet har ändå varit fritt eftersom de inte har kritiserat eller värderat resultatet i processen.

Eftersom arbetet skett i samråd med Konstkraft har områdets geografiska avgränsning utgått från de byggnader som Konstkraft disponerar (Kraftstationen och Kättingfabriken). Platsen avgränsas därför i norr av Industrivägen, i väst av Kättingfabriken och i syd av Ljusnans strand. Fisket har dock en stark inverkan på platsen och därför har strandremsan i sydöst ut till Fiskeklubben införlivats i avgränsningen. Se karta på sida 12.

METOD

Metoden i arbetet har tagit avstamp ur Marlene Hauxners *Drawing and Reading* (2009). Hauxner var professor i landskapsarkitektur på Köpenhamns universitet. Hon delar in arbetet i *drawing*, rita, som står för att designa, planera och programmera och *reading*, läsa, som står för att analysera och inventera (2009, s. 6). Metoden fokuserar på en kombination av att analysera empirisk data och att förstå genom att skapa (2009, s. 6). I detta arbete har metoden implementerats genom ett tätt samarbete mellan skapande i form av skisser, modellarbete och beskrivning i text samt analytiskt tänkande och kritiskt granskande.

Metoden har utförts i tre steg: dels genom studier av historien, dels genom studier av platsen idag och dels genom skisser inför framtiden.

Kättingen då: Historiska studier

Förståelse för Kättingens historia har erhållits genom texter om Ljusnes historia samt historiska kartor och bilder. *Kartöverlägg* användes som metod för att se skillnader och likheter mellan kartorna. Det är en metod som beskrivs i agrarhistorikern

Skulptur på Kättingen.

Niklas Cserhalmis (1998) *Fårad mark: Handbok för Tolkning av Historiska Kartor och Landskap*. Den går ut på att kartorna skalanpassas och läggs ovanpå varandra för att jämföra data. Jag valde att förenkla kartornas information digitalt för att urskilja likheter och skillnader mellan dem. I arbetet låg fokus främst på industrihistorien eftersom den har påverkat platsen mest.

Dessutom studerades den socio-kulturella kontexten samt historien för att förstå vilka händelser/processer som har skapat platsen. Detta gjordes genom bruk av historiska kartor, bilder, berättelser om Kättingen samt genom att leta efter spår på platsen idag. Denna information låg till grund för avvägningen av vad som kan komma att förändras med tiden och vad som är stabilt. Tack vare det kunde beslut tas om hur platsen skulle gestaltas.

Kättingen nu: Studier av dagens situation

Inventering och analys utfördes dels på plats i Ljusne under två dagar i februari och dels utifrån underlag på distans. Studierna på plats gjordes genom skisser, fotografering och korta noteringar. Arbetet på distans utfördes genom att information från kartmaterial studerades. Jag byggde även modell för att förstå rumsliga aspekter som terräng.

Dessa aspekter studerades:

1. Platsens kontext.
2. Platsens arkitektoniska byggstenar: Det vill säga ytskikt, verksamheter, kommunikation, terräng, textur, klimat och rumslighet.
3. Platsens upplevelsemässiga karaktärer. Detta gjordes utifrån mina egna upplevelser av platsen genom skisser och anteckningar.
4. Analysen avslutades med två sammanfattande studier av platsens styrkor och svagheter. Det gjordes genom att de ovanstående aspekterna vägdes mot varandra och de tre starkaste styrkorna och svagheter identifierades.

Kättingen sen: Skisser inför framtiden

Arbetet med att skapa en vision för platsens framtid delades in i tre steg: program, koncept och förslag.

1. Programmet togs fram ur resultatet från analysen samt sammanvägdes med Konstkrafts krav och med fakten från

bakgrundslitteraturen.

2. Konceptet utarbetades med inspiration från Storytelling där historien kan användas som tongivande berättelse i den nya gestaltningen. Ett historiskt viktigt spår togs tillvara och omtolkades som koncept för det nya Kättingen.

3. Förslaget skapades genom skisser, modellbyggande både fysiskt, i Sketchup, samt genom textarbete.

MÅLGRUPP

Arbetet riktar sig till landskapsarkitekter och andra yrkesgrupper som gestaltar och planerar landskapet. Det är ett exempel på en konkret metod för hur man kan skapa platser som tar hänsyn till tiden i form av historia, långsiktighet och föränderlighet. Resultatet av arbetet är av relevans för allmänhet, föreningar och beslutsfattare i Ljusne samt för andra likartade bruksorter som tampas med samma problematik.

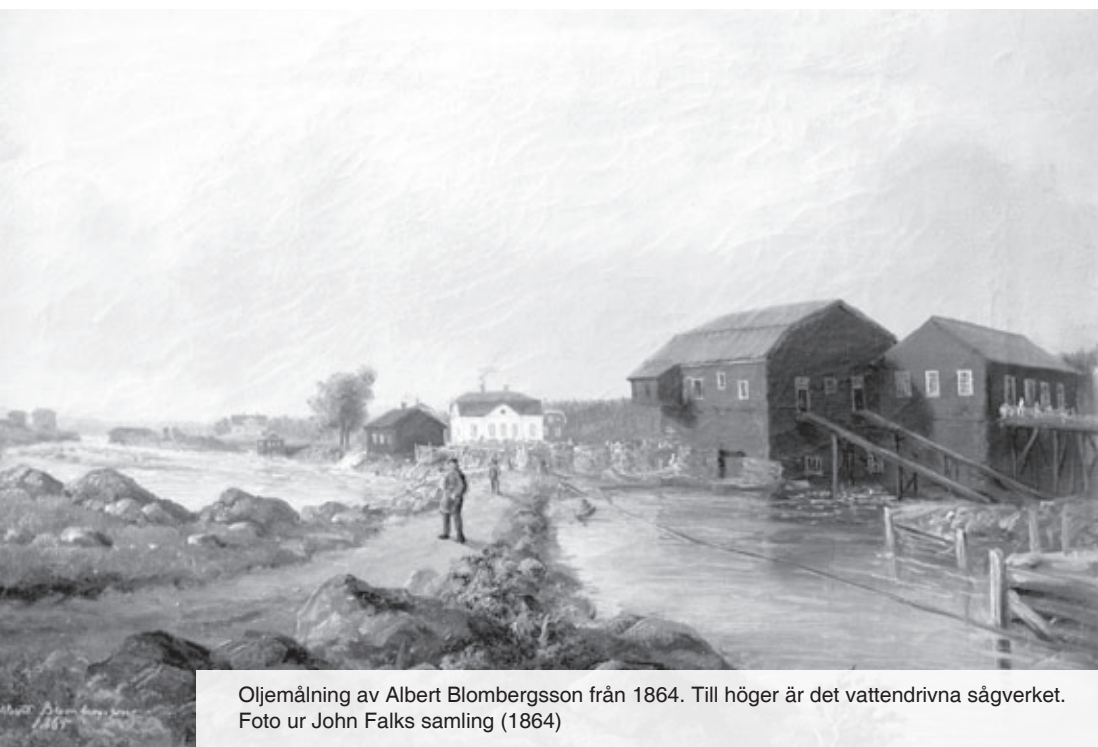
KÄTTINGEN DÅ: INDUSTRIHISTORIEN

I det här avsnittet ges en inblick i platsens historia. En historisk resumé presenteras och avslutas med en sammanfattande reflektion med de mest tongivande historiska riktningarna som påverkat platsen. Denna information är viktig för att kunna forma framtiden så att kontinuitet skapas. Dessutom bidrar den till en djupare förståelse av vad som är beständigt på platsen och vad som förändras.

Bilden föreställer den turbin som genererade energi från vattnet som rann under Kraftstationen. Denna funktion finns inte kvar idag men väggen och objektet påminner om historien och den kraft som flödat här.

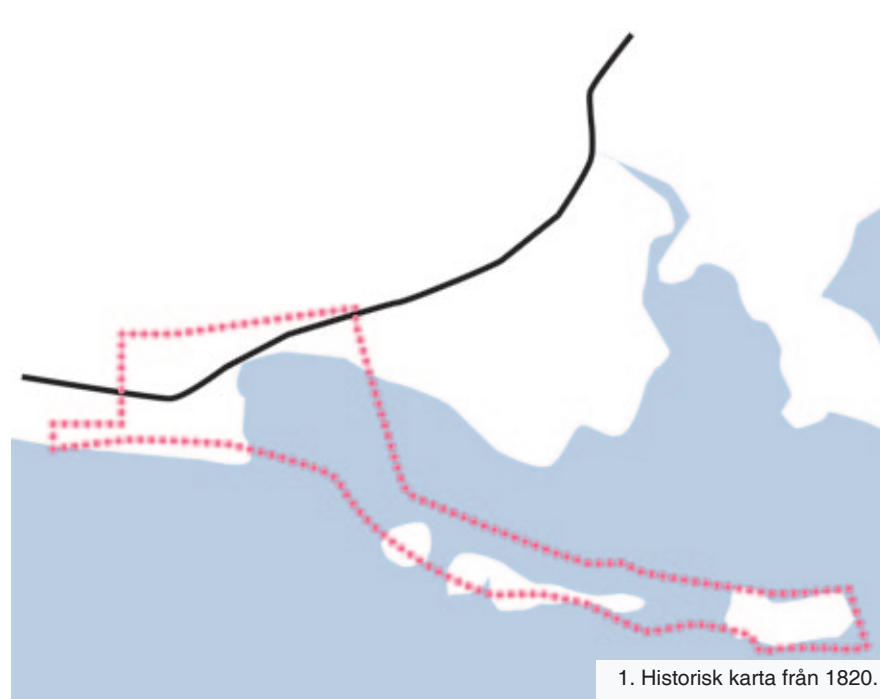
Laxfiske i Kvarnviken.
Foto ur Ljusne museiförenings samling (u.å.)

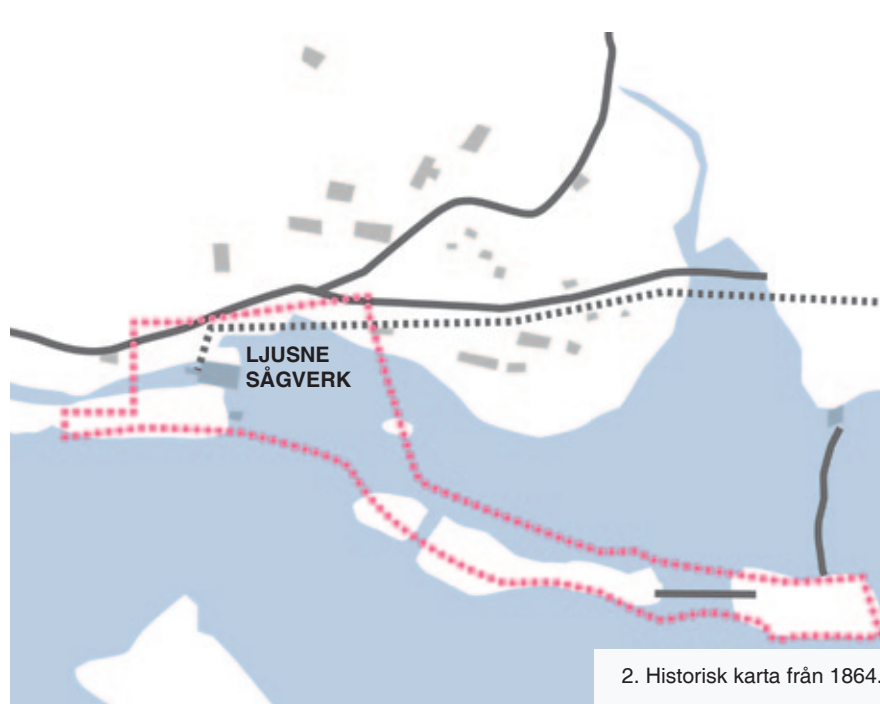
Oljemålning av Albert Blombergsson från 1864. Till höger är det vattendrivna sågverket.
Foto ur John Falks samling (1864)

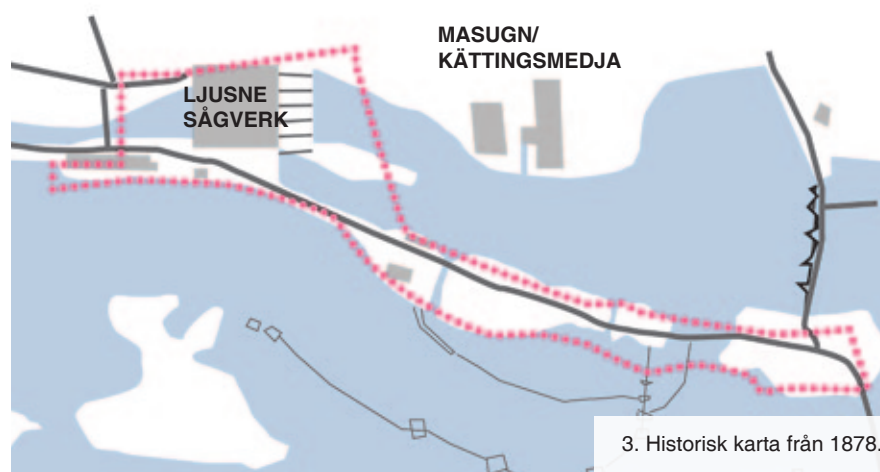
Kättingfabriken i mitten och klensmedjan "Frankrike" till höger.
Foto ur John Falks samling (u.å)

1. Historisk karta från 1820.

2. Historisk karta från 1864.

3. Historisk karta från 1878.

EN HISTORISK RESUMÉ

Här presenteras de historiska händelser som påverkat området.

-1849 Förindustriell tid

Före 1849 var större delen av området vattentäckt och den udde som idag går ut i Ljusnan var tre mindre öar. Det fanns ingen industri på norra sidan av Ljusnan. På karta 1 från 1820 var området tomt. Däremot omnämns det som en bra plats för fiske redan på 1500-talet (Söderhamns kommun 2010).

1849-1907 Sågverket

Den första industrin som anlades var ett sågverk. Sågen fick sin kraft från en grävd kanal i väst vilken mynnade i en vattenbassäng (Nyberg u. å. a). På karta 2 från 1864 kan man se kanalen. Udden i Ljusnan bestod fortfarande av små öar. 1881 byggdes sågverket om och började drivas med ångkraft. Det nya sågverket kan ses på karta 3. 1907 upphörde sågverksdriften (Nyberg u. å. a). Alla maskiner revs ut och såldes. Såghuset användes sedan som kolhus för det närbelägna järnverket till 1915 då såghuset förstördes genom brand (Nyberg u. å. a). På karta 4 från 1918 är sågverket borta.

1874 Kättingfabrikens begynnelse

En masugn anlades 1874 (Nyberg u. å. b) vilken kan ses på karta 3. Denna kompletterades några år senare med *Norra järnverket* som kan ses på karta 4 från 1918. Där hade man lancashirehärdar, valsverk och kättingsmide och det tillverkades kättingjärn, råskenor, stång- och finjärn samt plåt (Nyberg u. å. a). På karta 3 från 1878 har öarna nästan bildat en udde och en väg sträcker sig ut på den.

- ● ● Områdesgräns
- ■ ■ Järnväg
- Väg

1936 Kraftstationen byggs

På ungefär samma plats som sågverket tidigare hade legat på byggdes Kraftstationen. Det gjordes troligen 1936 enligt historiska foton. Byggnaden finns med på karta 5 från 1950.

1925 - 1990 Plywoodfabriken

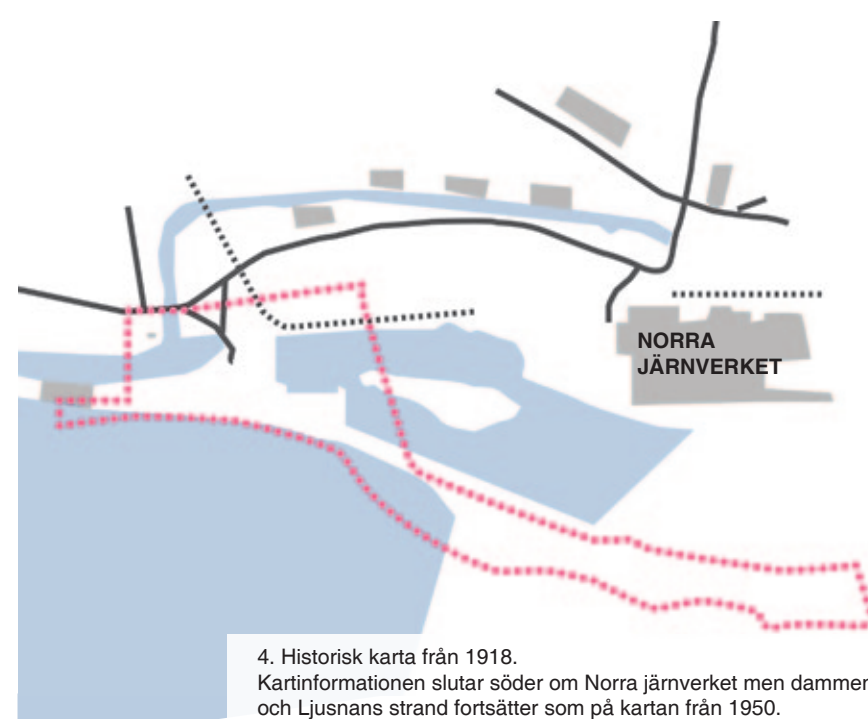
1925 anlades Plywoodfabriken, se karta 5, i Norra järnverkets gamla lokaler. Produktionen av plywood pågick fram till 1990 och sedan stod lokalerna tomma fram tills de revs 2007 (Nyberg u. å. b).

1973-1975 Igenfyllnad av kanalen

1973-1975 fylldes kanalen igen i samband med att Fortums stora kraftverk, väster om området, anlades (Söderhamns kommun 2010). På dagens karta (6) kan man se att sågverkets vattenbassäng och kanalen är igenfylld.

1964 - 2003 Den övre Kättingfabriken

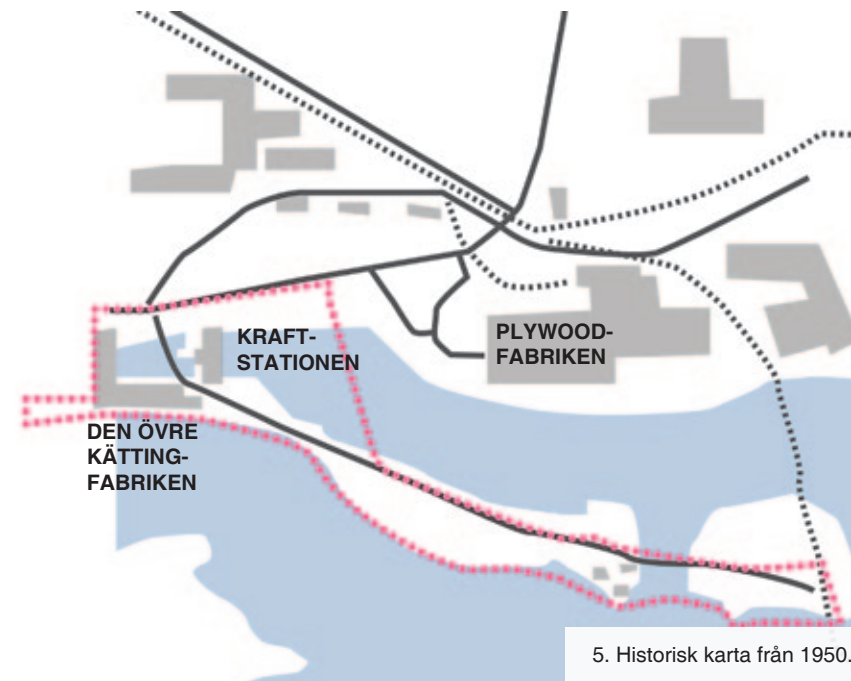
1964 anlades en ny kättingfabrik i gamla lokaler och fick beteckningen *Den övre fabriken* (Nyberg u. å. b). Denna byggdes sedan ut 1974 och var verksam med olika ägare fram till 2002 (Nyberg u. å. b). I februari 2003 stängdes grindarna till Kättingfabriken för gott. Ytterligare ett stycke industrihistoria i Ljusne lades till den tidigare. Kättingtillverkningen var den sista återstoden av järnhanteringen i Ljusne och kättingsmidet pågick i sammanlagt 119 år (Nyberg u. å. b).

4. Historisk karta från 1918.
Kartinformationen slutar söder om Norra järnverket men dammen och Ljusnans strand fortsätter som på kartan från 1950.

Kanalen mot Norra järnverket.
Foto ur John Falks samling (u.å.)

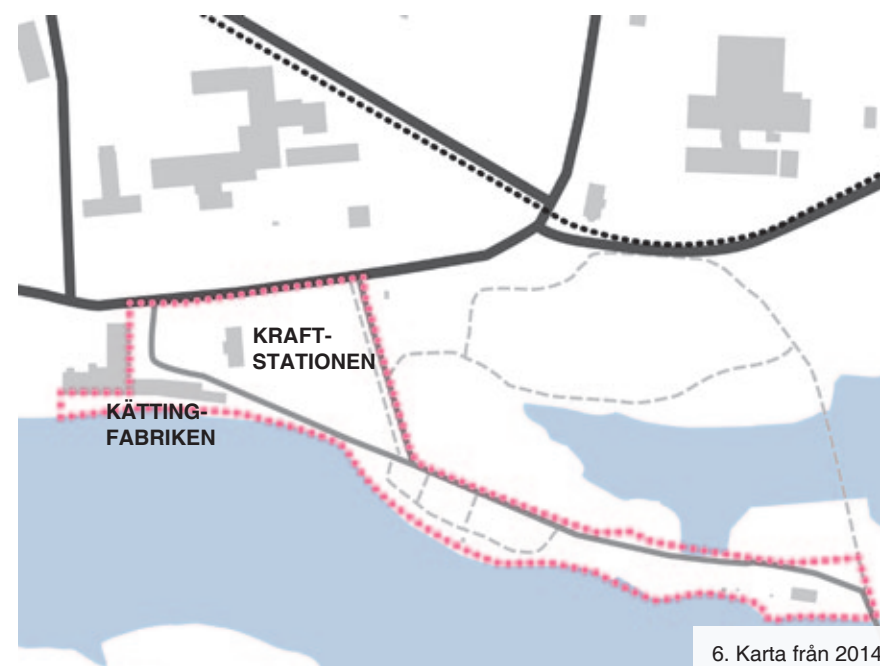

5. Historisk karta från 1950.

Kraftstationen med kanalens vatten som rinner under den.
Foto ur Söderhamns kommunarkiv (1976)

- ● ● Områdesgräns
- — — Järnväg
- Väg
- - - Stig

6. Karta från 2014.

Plywoodfabriken och dammen. Till vänster brandstationen och vårdberget.
Foto ur John Falks samling (u.å.)

Plywoodfabriken och Ljusnans otämjda forsar.
Foto ur John Falks samling (1916)

Kraftstationen och dammluckorna vilka vattnet rann igenom.
Foto ur Söderhamns kommunarkiv (1976)

Kättingfabriken och dammen. Fotografen står med ryggen mot Kraftstationen.
Foto: Sigvard Gustavsson (1965)

Kättingfabriken från Ljusnan och hängbron som gick över den.
Foto ur John Falks samling (u.å)

Kättingsmeder framför Kättingfabriken i Ljusne.
Foto ur Ljusne museiförenings arkiv (1896)

Kättingfabriken och hängbron över kanalen.
Foto ur John Carl Falks samling (u.å.)

VIKTIGA SPÅR FRÅN HISTORIEN

Nedan beskrivs de enligt mig viktigaste spåren i platsens historia.

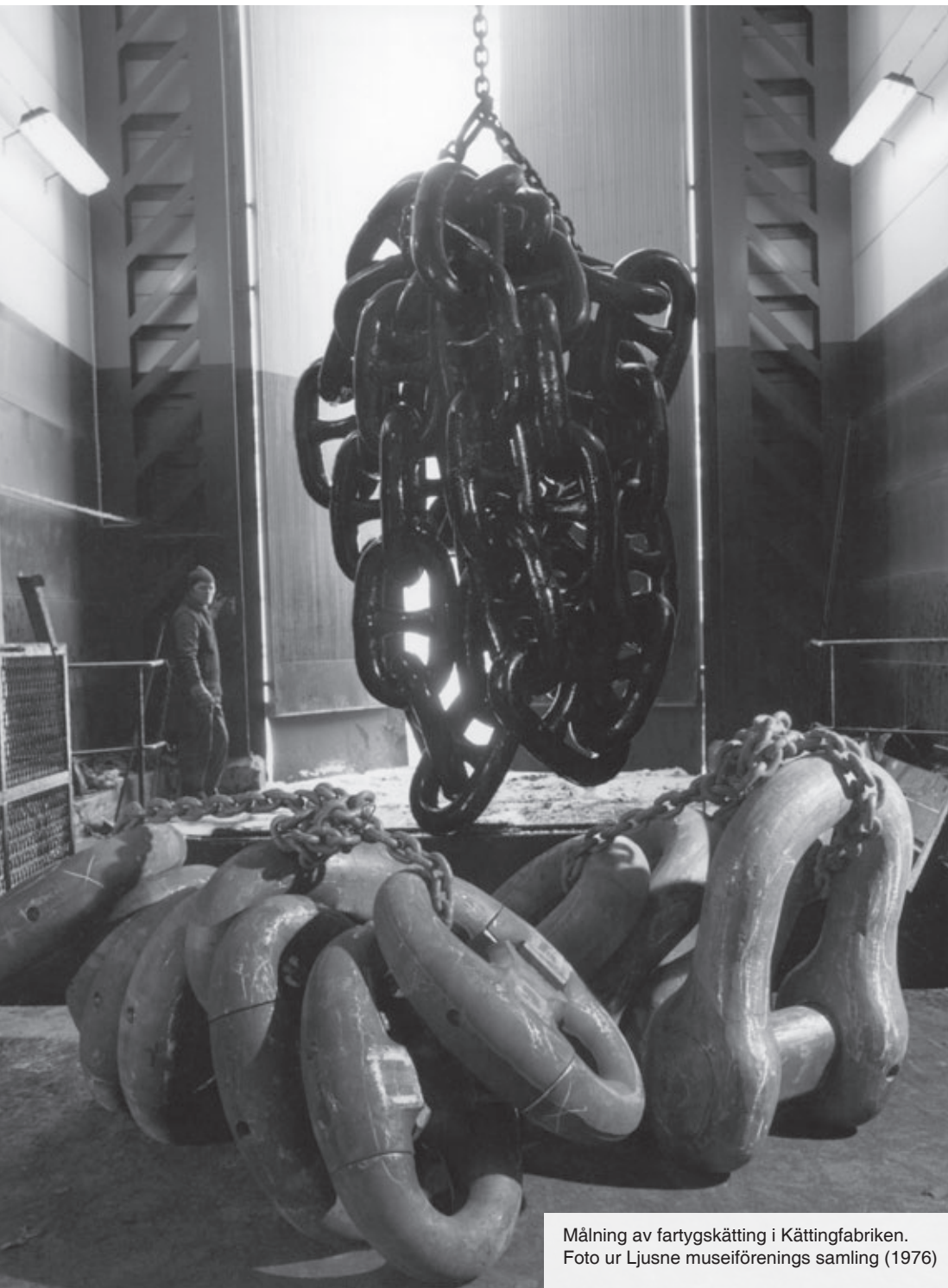
Kraft i form av vatten och engagemang

Studier av foton och texter om platsens historia visar att den var strategiskt viktig och att alla industrier samlades där. Vad var det som gjorde den så attraktiv? Det var vattnet. Ljusnans forsar sysselsatte först fiskare, därefter skapade det kraft till sågen vilken följdes av masugnen och järnproduktionen. Vattnet leddes in via kanaler till industrierna och skeppade till exempel timmer till sågverket och alstrade energi vid kraftstationen. När järnindustrin väl var etablerad på platsen fortsatte kättingen att produceras där trots att inte vattenkraften var avgörande längre. Då Fortums kraftverk byggdes på 70-talet försvann kanalen och Ljusnans forsar tämjdes av dammarna vilket radikalt förändrade karaktären på området. Symboliskt kan man säga att platsen med sin närhet till Ljusnans forsar var ett kraftcentrum med enorm produktivitet och aktivitet.

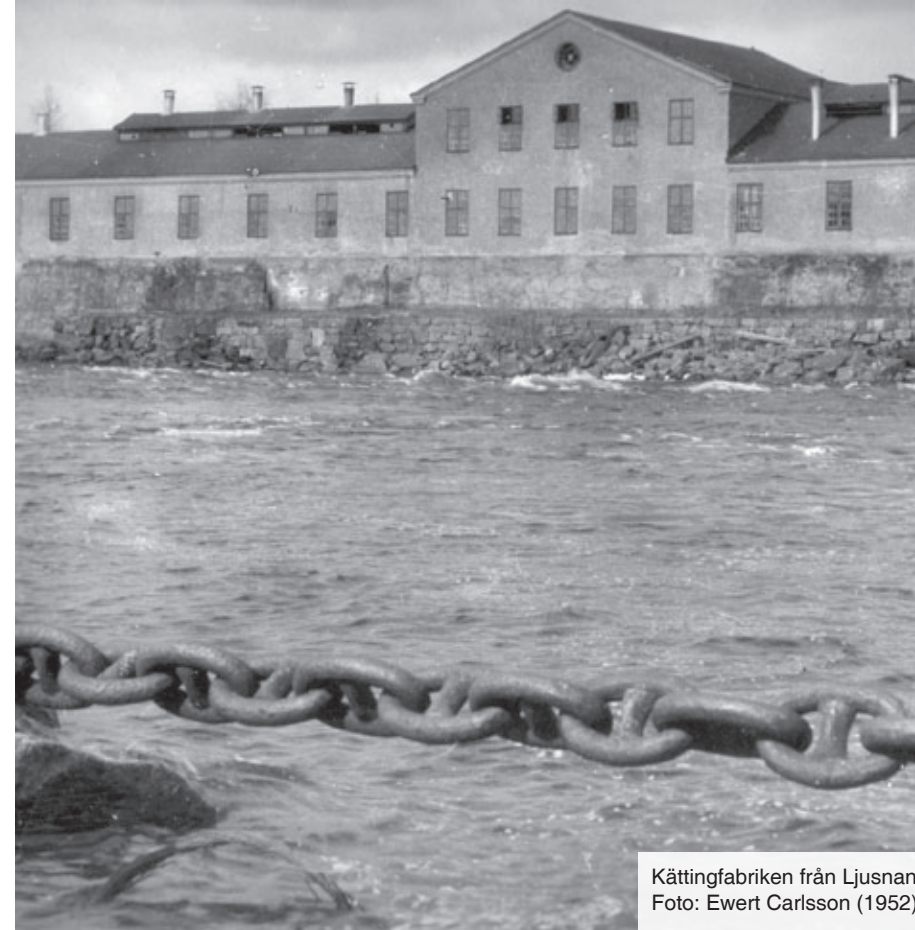
Ett annat viktigt historiskt spår som också bidrar till bilden av Kättingen som ett kraftcentrum handlar om arbetarnas engagemang - om människorna som slet i industrierna. Ljusneborna beskrivs som engagerade och solidariska och att de gärna organiserar sig i föreningar och arbetar ideellt. Kanske mynnade detta ur ett uppror mot Walther von Hallwyl, direktör för Ljusne-Woxna AB. Det var 1904 som arbetarna på sågverket organiserade sig fackligt i Ala socialdemokratiska ungdomsklubb, trots att det var förbjudet (Elghorn A. 2012). Engagemanget tog avstamp i de bistra arbetsförhållanden de hade och de höll hemliga möten utomhus vid Fejanstenen. Men arbetarna straffades av greve Hallwyl och sex anställda avskedades anklagade för systematisk agitation och uppvigling. När greven sedan flyttat från Ljusne kunde arbetarna 1917 bilda fackförening (Elghorn A. 2012). Kraften fanns alltså både i form av naturkrafter och mänskligt engagemang.

Kättinglänken i historien

Den industri som varit mest tongivande för Ljusne och området är kättingproduktionen. De stora kättingarna användes till bland annat ankring av stora fartyg. Kättingen producerades inne i fabriken och rullades sedan ut på vagnar längs räls till gårdsplanen. Där hämtades den upp av hästar och senare bilar och transporterades till kajen där den lastades på fartyg.

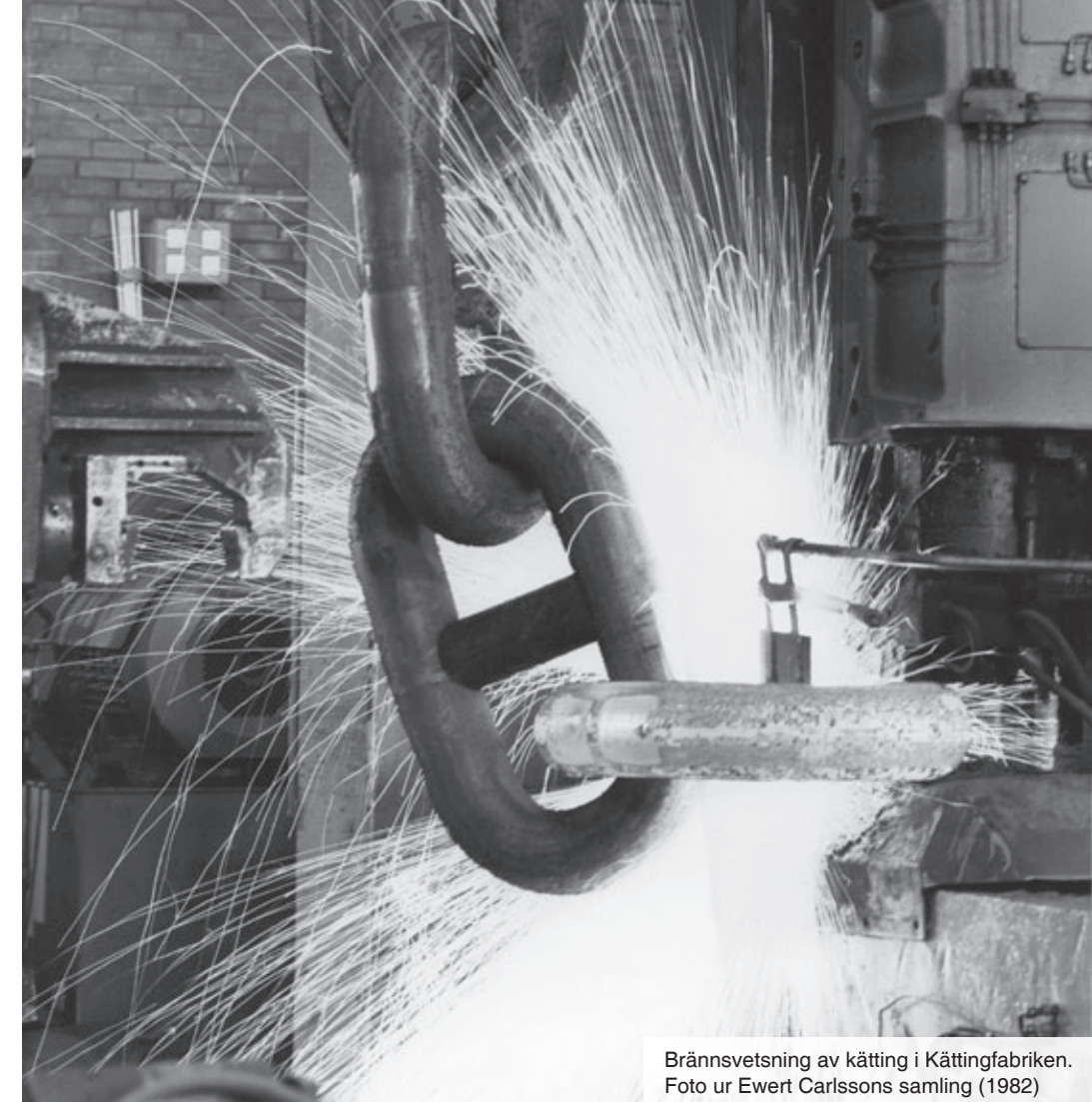
Målning av fartygskätting i Kättingfabriken.
Foto ur Ljusne museiförenings samling (1976)

Kättingfabriken från Ljusnan.
Foto: Ewert Carlsson (1952)

Nymålad kätting lastas. Fotografen har ryggen mot Kättingfabrikens gavel.
Foto ur Ewert Carlssons samling (1949)

Brännsvetsning av kätting i Kättingfabriken.
Foto ur Ewert Carlssons samling (1982)

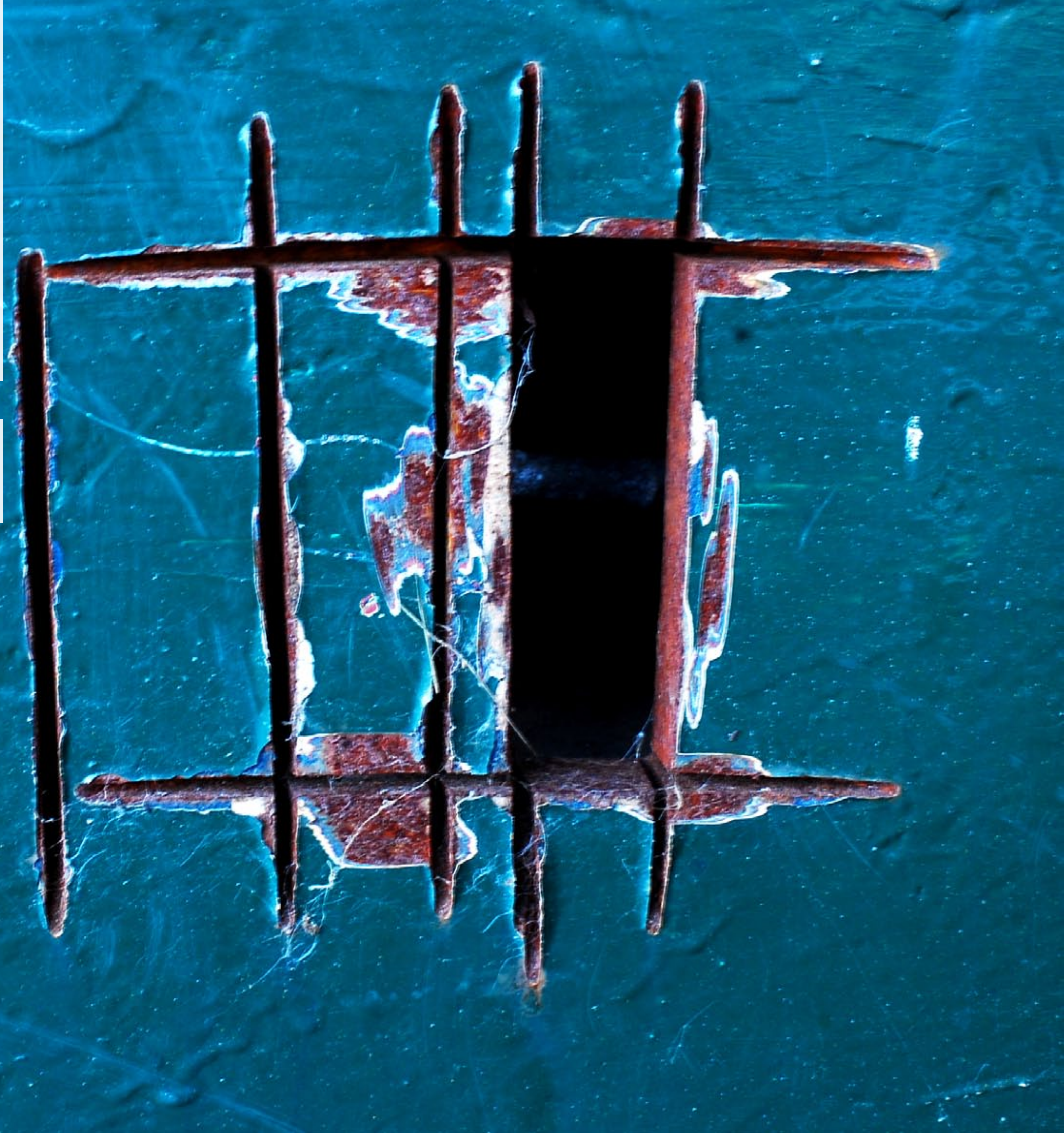
Utskeppning av Ljusne kätting.
Foto: Sigvard Gustavsson (1965)

KÄTTINGEN NU: INVENTERING/ANALYS

Här presenteras området i nutid med dess kontext, dess strukturella uppbyggnad samt upplevelsemässiga karaktärer. Slutligen identifieras de sammantagna styrkorna och svagheter.

Tack vare denna information, sammanvägt med de historiska aspekterna, kan slutsatser dras om hur området bör utvecklas och vilken riktning det ska ta.

På bilden syns en svetsad plåt som står framför Kättingfabriken. Den är ett typiskt exempel på objekt som finns på platsen och som skapar karaktär. Den väcker också frågetecken och nyfikenhet. Vad har den använts till? Varför står den där den gör?

KONTEXT

Ljusne centrum domineras av bostadsområden, aktiv/ nedlagd industrimark samt naturmark (främst i form av skog). Industrin är huvudsakligen trä och mekanik. På Centralgatan finns en del handel samt service. Det finns små ytor för kultur- och fritidsaktiviteter så som utomhusbad, fiskeplatser och idrottsanläggningar. Järnvägen går väster om Ljusne centrum och parallellt med den finns Hälsingevägen som är den stora landsvägen från vilken man anländer till Ljusne.

Projektområdet Kättingen ligger vid Ljusnan, söder om Ljusne centrum. Norr om området går Industrivägen som leder från Hälsingevägen, genom centrum och vidare norrut längs kusten. In till centrala Ljusne tar det fem minuter till fots. Väster om området ligger Kraftverket vilken många även använder som gångbro över till södra sidan av Ljusnan. Området är del av ett industriellt stråk men håller på att omvandlas till ett kulturområde.

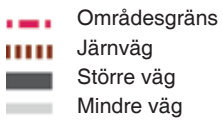
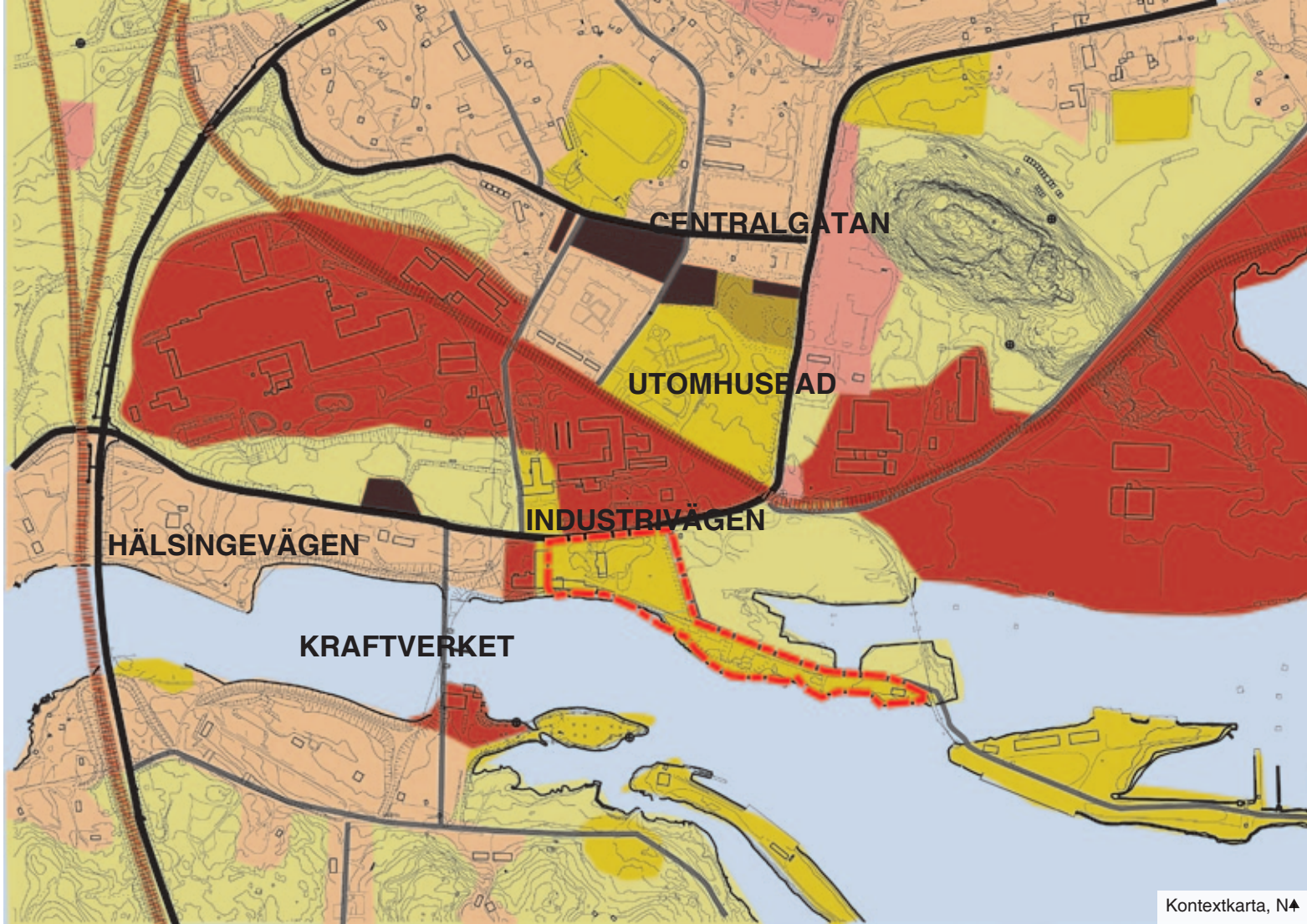
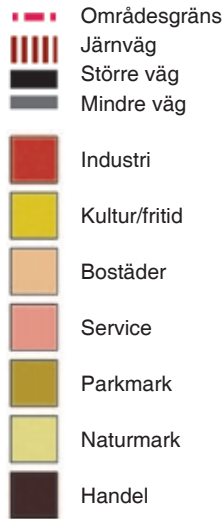
VERKSAMHETER

Inom området ligger en nedlagd Kättingfabrik, en Konsthall samt en Fiskeklubb. I norr angränsar ytan till industrimark med både trä- och mekanikproduktion. Här finns även Ljusne vårdshus vilket idag är en byggnad som är nedgången och står tomt. I öst finns en övergiven markyta med vildväxande flora och sly där det tidigare fanns en plywoodfabrik.

Sydost om Fiskeklubben leder vägen vidare mot en ö med småbåtshamn samt sjöräddningssällskap. Längs med strandkanten ut mot Fiskeklubben finns fyra raststugor utplacerade samt en grillplats.

Ytan öster om Kraftstationen används som upplag av ris och sly samt till parkering av bussar och lastbilar.

Ingen av byggnaderna på området har något byggnadsminnesskydd.

Ljusne vårdshus står norr om området och är idag öde.

Gamla brandstationen och järnvägen norr om området.

Bostadsområde vid Centralgatan i Ljusne.

Kättingfabriken i mitten och Kraftstationen till höger.

Fiskare vid Ljusnan. Till vänster syns kraftverket och till höger Kättingfabriken.

Kraftstationens västra sida.

Fiskeklubben.

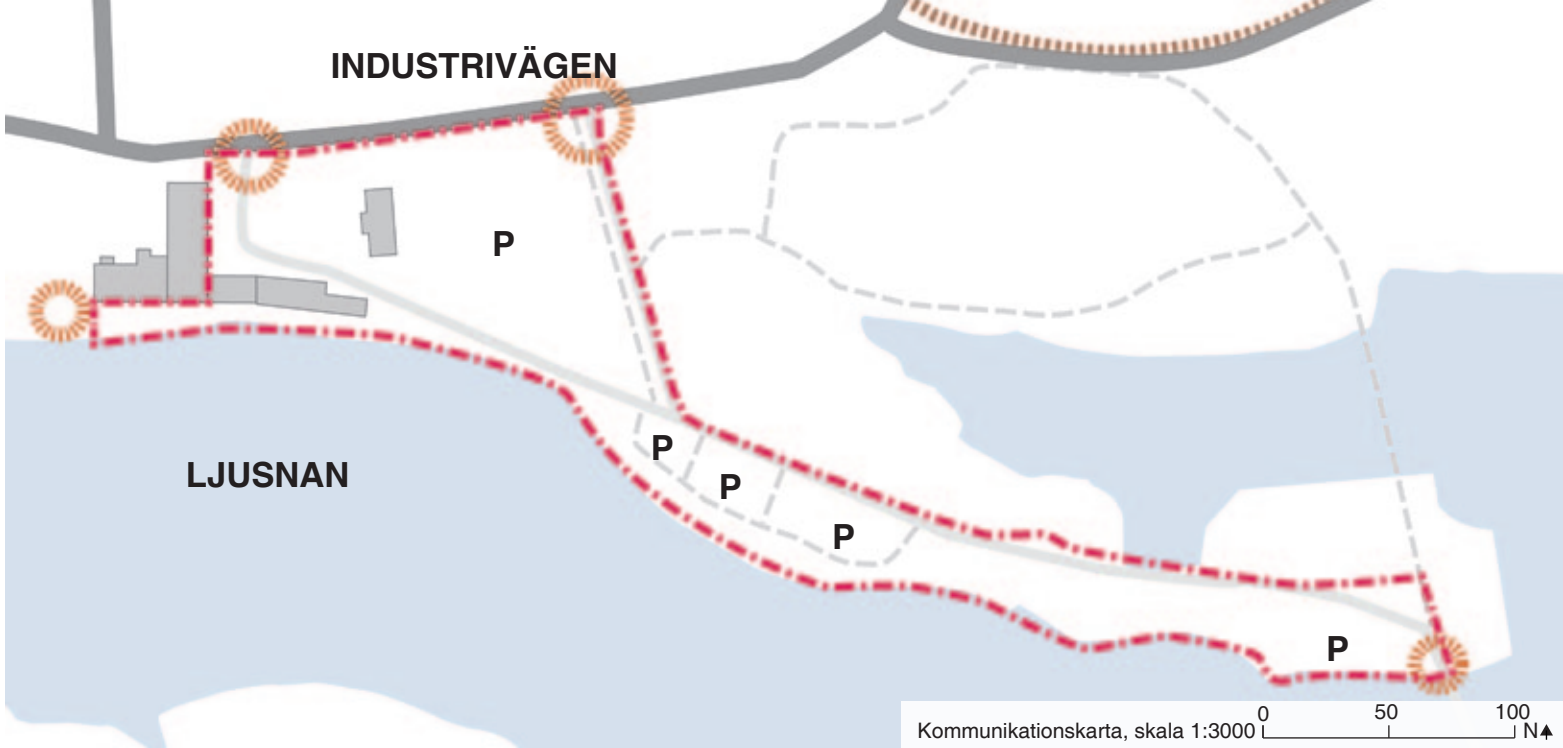
KOMMUNIKATIONER

Kättingen inramas av Ljusnan i söder och Industrivägen i norr. En vik av Ljusnan sträcker sig in och skapar en udde. Huvudentrén är på mitten av området och består av en lång raksträcka till en grusplan vilken fungerar som parkering. Från Industrivägen kan man även nå platsen vid Kättingfabriken och då tar man sig längs en smalare bilväg ner till parkeringen på grusplanen. Det är populärt att promenera över platsen och då nås den även via en stig från gamla plywoodområdet och i väst längs Ljusnans strand. Ut till Fiskeklubben leder en mindre väg längs med vilken det finns parkeringar. Från Fiskeklubben leder vägen vidare ut till småbåtshamnen.

YTSKIKT

På platsen finns få träd. Längs Industrivägen i norr finns en rad nyplanterade lindar samt enstaka mer fullvuxna björkar. I övrigt finns några spridda solitärer längs vägen ut mot Fiskeklubben av ek, klotpil, björk och lind. Undervegetationen på området domineras av klippt gräs och friväxande konkurrenskraftiga primärarter som lupin, tistlar och renfana. Markmaterialet är främst grus men på ytan mellan Kraftstationen och Kättingfabriken finns en betongsatt yta. Strandkanten är främst belagd med krossad sten och stenblock.

- Områdesgräns
- Järnväg
- Större väg
- Mindre väg
- Gångväg
- Entré
- Parkering

- Områdesgräns
- Mindre väg
- Mindre lövträd
- Barträd
- Större lövträd
- Stenig strand
- Vildvuxen flora
- Gräs
- Grus
- Asfalt/betong

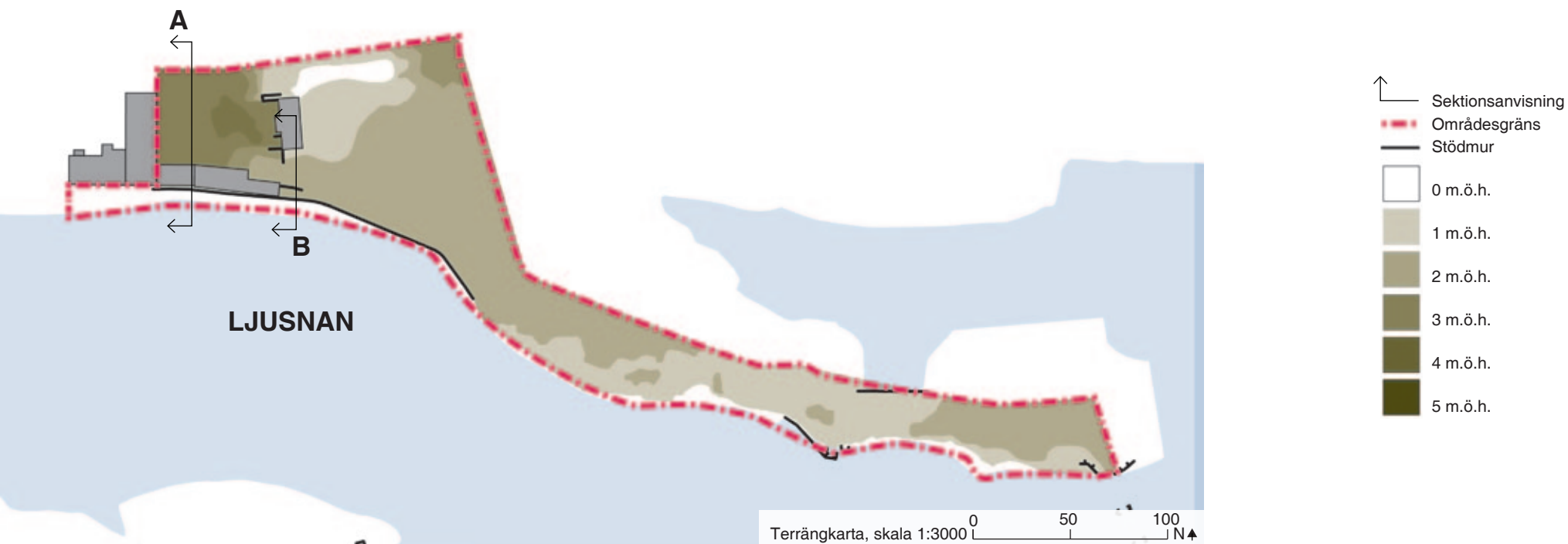
Betongplattor

Vildvuxen flora
Foto: Ingrid Bergström Nilsson

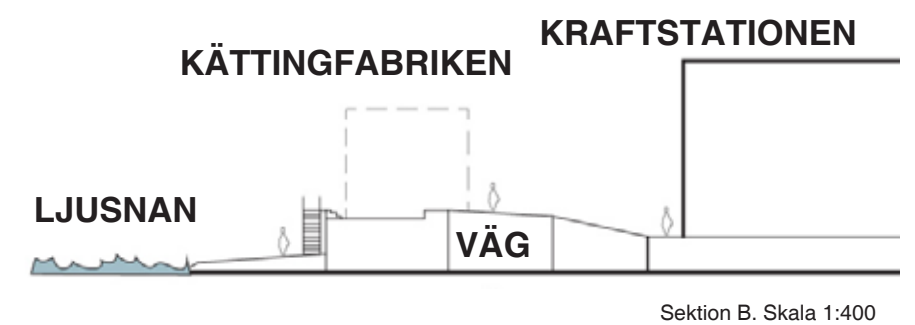
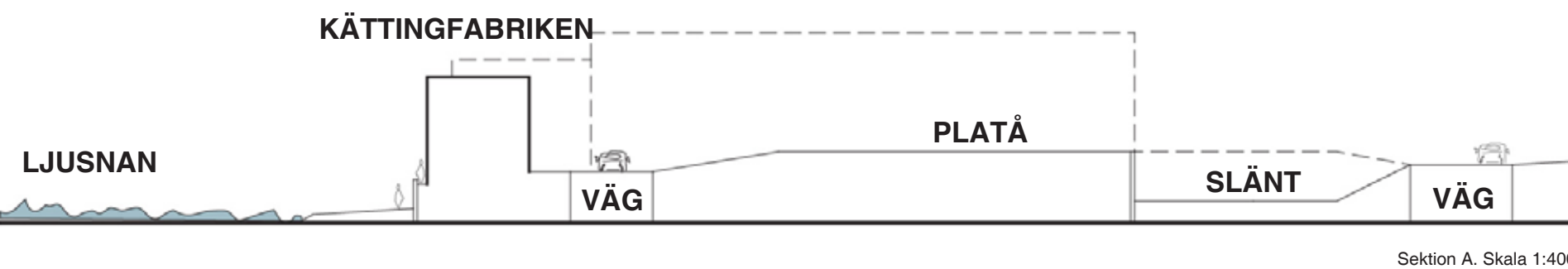
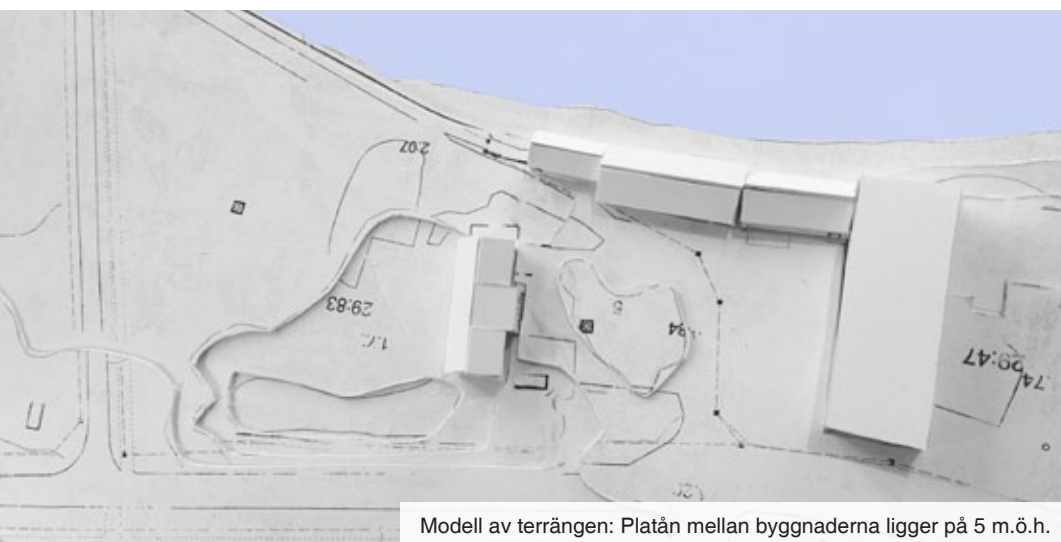
Stenig strand.

TERRÄNG

På de historiska kartorna går det att följa landskapets utveckling från att ha varit i stort sett helt vattentäckt till att öarna vid Ljusnans strand höjts upp ur vattnet och med tiden bildat en udde. Mellan Kättingfabriken och Kraftstationen finns en höjdplatå som är 3-4 meter högre än det övriga området. Den var upphöjd ur vattnet redan under tidigt 1800-tal då det övriga landskapet var vattentäckt. Med undantag från höjdplatån är området relativt platt och jämnt format.

Kring Kraftstationen finns stödmurar som minner om tiden då vattnet rann under byggnaden. Även längs strandkanten finns en stödmur som skiljer Kättingfabriken från Ljusnan och har säkerligen anlagts som buffertzona mot kraftiga vattenflöden. För att nå strandkanten nedanför stödmuren har en smal trappa byggts.

KLIMAT

Områdets närhet till Ljusnan och havet ger ett jämnt klimat med sena vårar och varma höstar. Platsen är till stor del öppen och solexponerad och växtzonen är 4-5. Vinden driver in från havet i öst och den öppna karaktären gör platsen vindutsatt från många riktningar.
De låga byggnaderna ger ingen stark turbulens eller vindtunnlar.

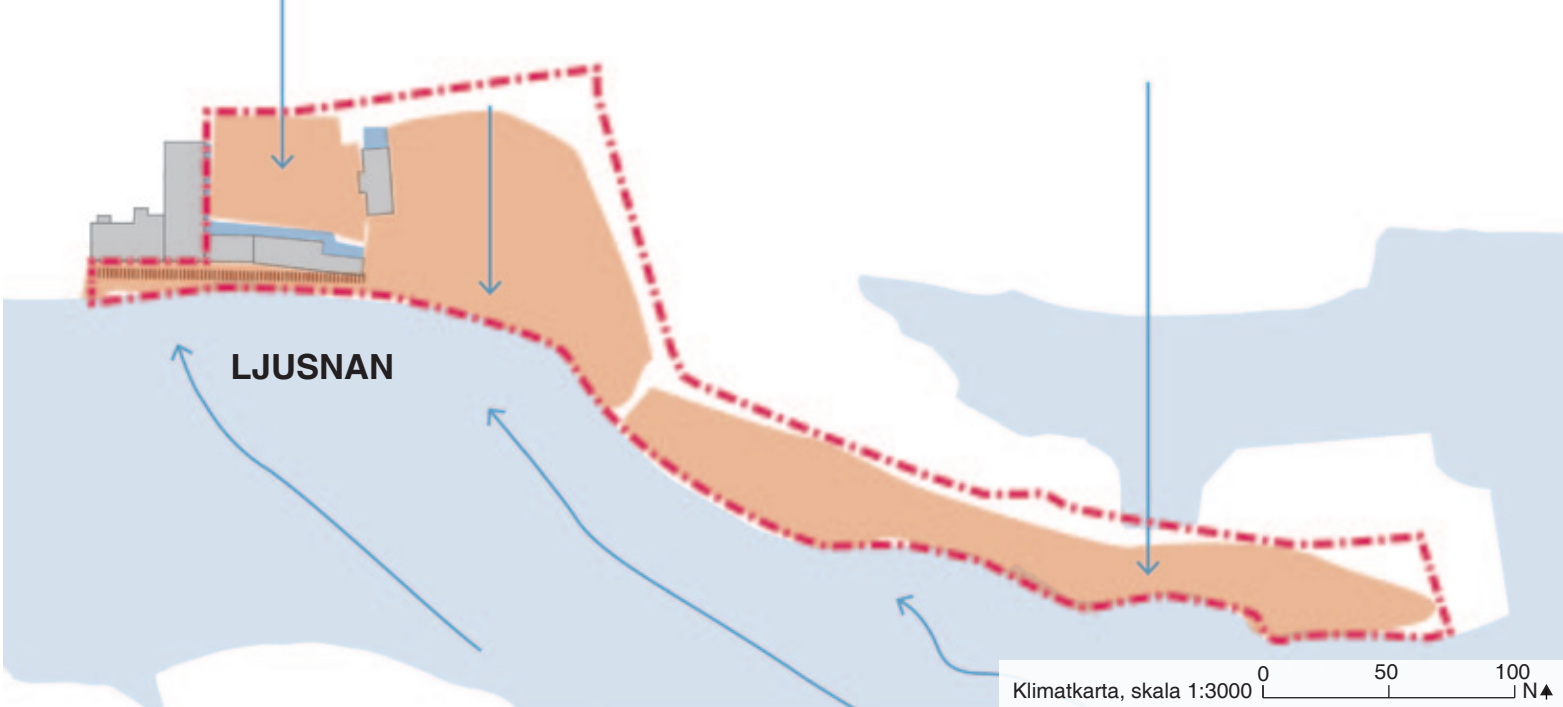
RUMSLIGHET

Platsen är till stor del öppen med obrutna vyer. På platån och framför Kraftstationen bildar väggarna gränser för rummen som i de övriga riktningarna är vidsträckta. Ljusnan förstärker känslan av vidd - framför allt framför Kraftstationen vid Ljusnans strand där närheten till vattenytan och stödmuren i ryggen gör att rummet flyter ut. Längs strandkanten skapar träden tillsammans med den böljande strandlinjen en mer uppdelad rumslighet.

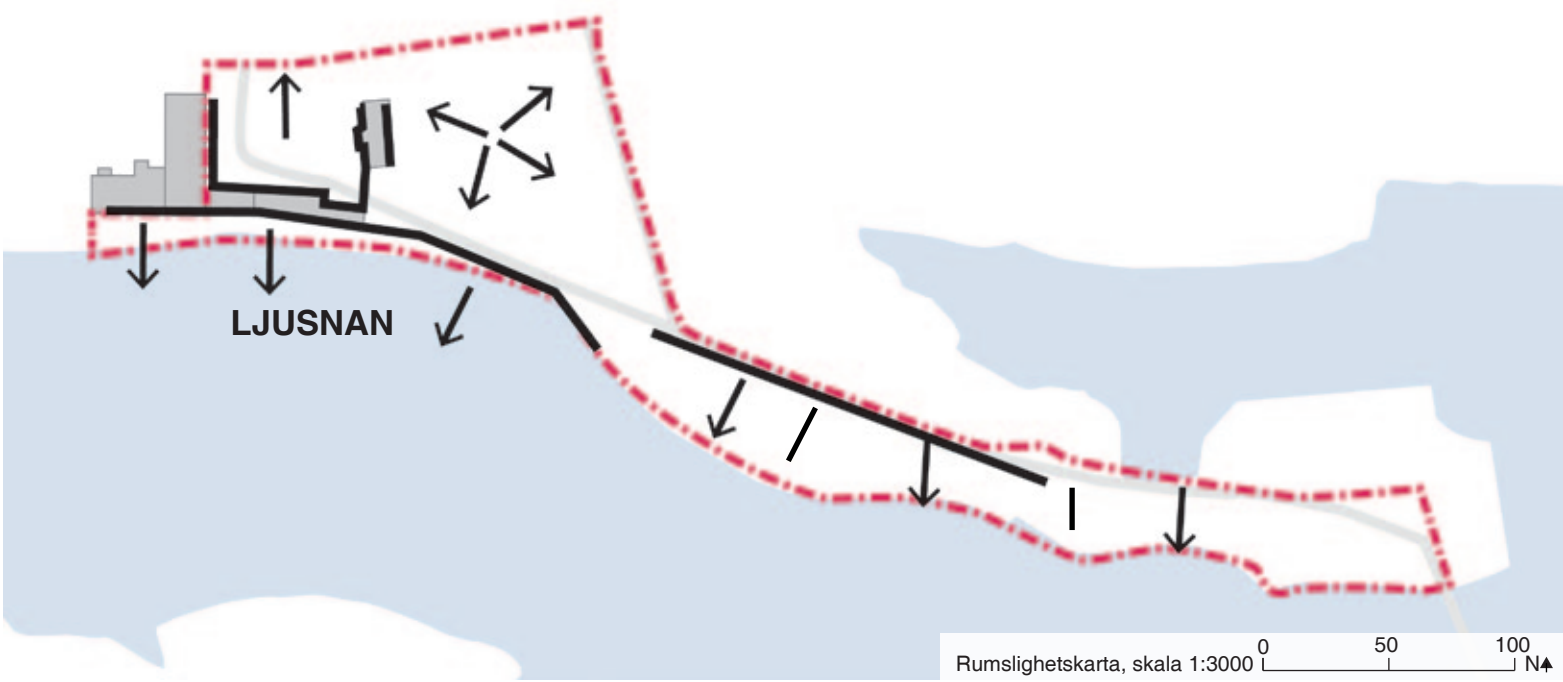
RUMSINDELNING

Funktionen, ytskiktet, terrängen och rummens upplevda gränser skapar tillsammans en rumsindelning av platsen. *Platån* finns mellan Kraftstationen och Kättingfabriken och är tack vare väggar i tre riktningar en skyddad och intim plats. *Entréplatsen* vid Kraftstationens gavel är en viktig social knutpunkt där entréer både från byggnader och vägar möts. Framför kraftstationen finns *Planen* som är ett vidsträckt rum täckt av grus vilket förstärker den plana karaktären. Längs Ljusnans strand finns *Vattenmötet* som upplevs som en egen värld med den två meter höga stödmuren som skydd i ryggen och kontakten med vattnet. Denna plats skiljer sig helt från *Fiskeudden* som har en böljande och uppdelad rumslighet.

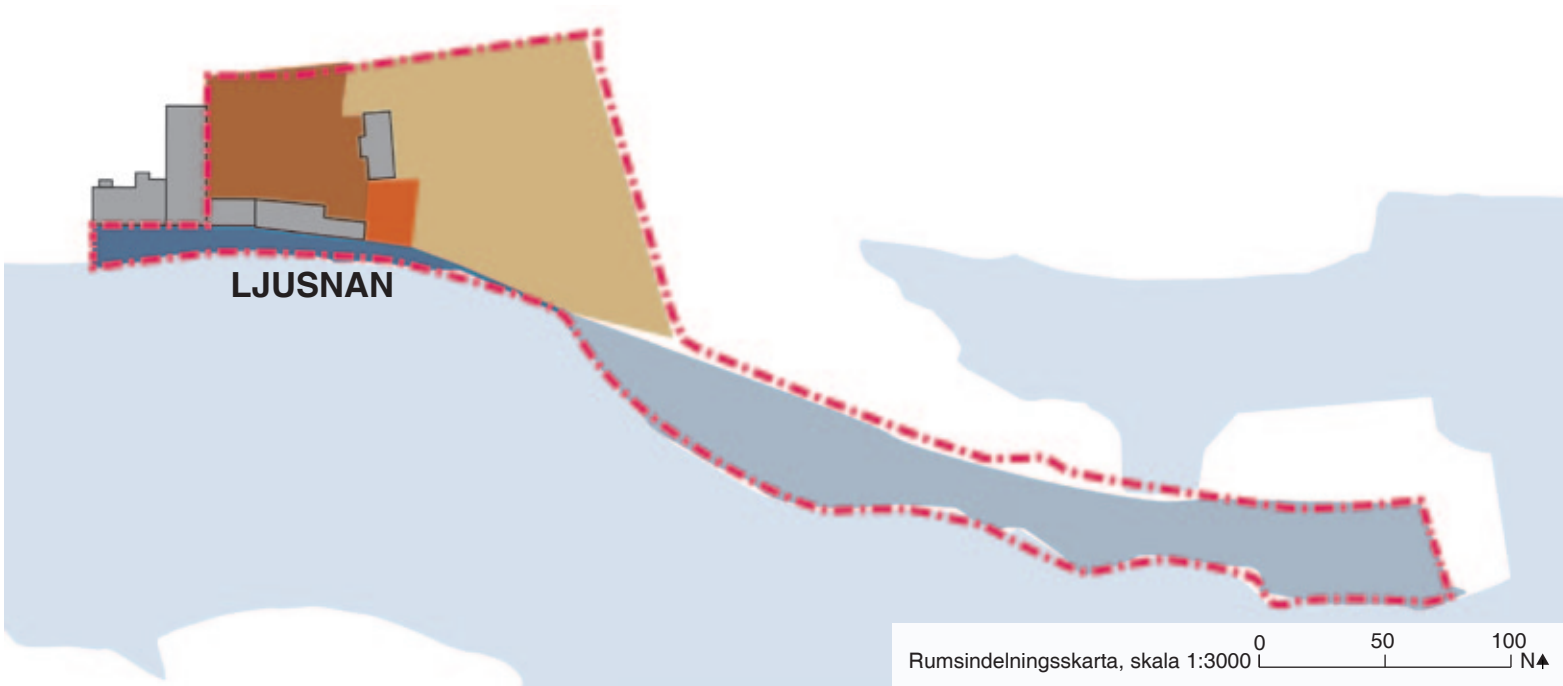
- Områdesgräns
- Lä
- Vind
- Soligt
- Skuggigt

- Områdesgräns
- Sluten vy
- Öppen vy

- Områdesgräns
- Platån
- Entréplats
- Planen
- Vattenmötet
- Fiskeudden

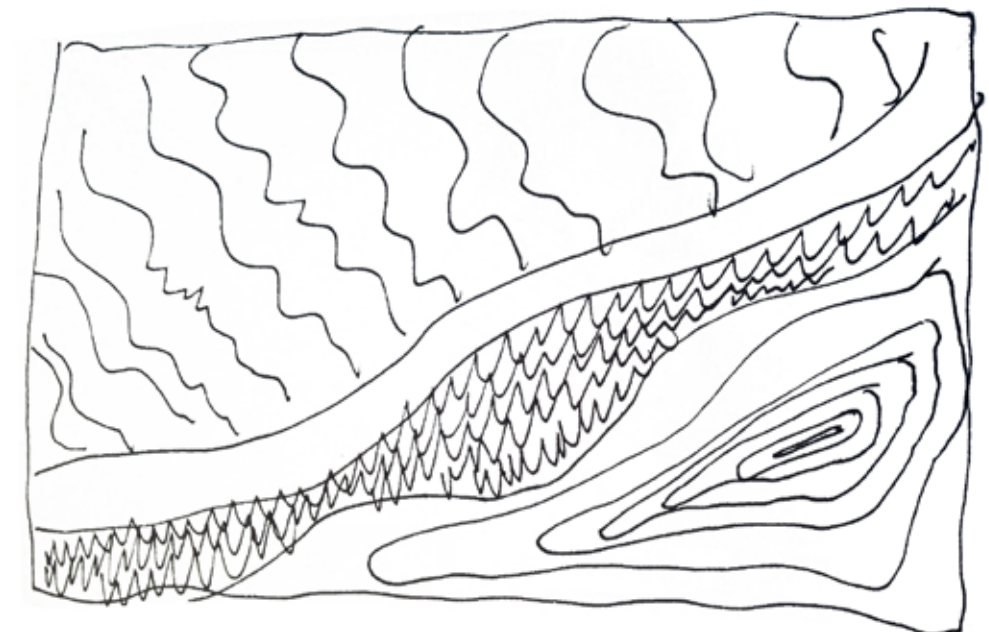
Krossat markmaterial.

Tegelvägg.

Rostad kätting.

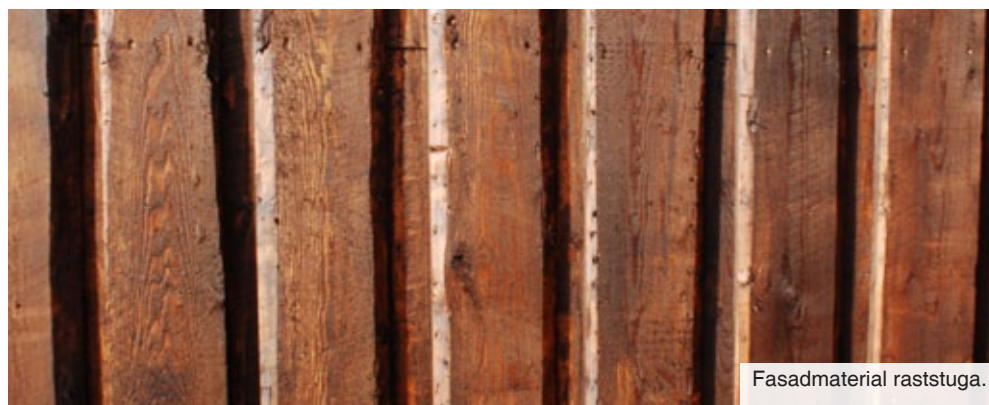
Skiss av böljande textur vid vattnet.

Stödmur av slaggsten.

Textur på grusplanen.

Fasadmaterial raststuga.

MATERIAL, FÄRGSKALA OCH TEXTUR

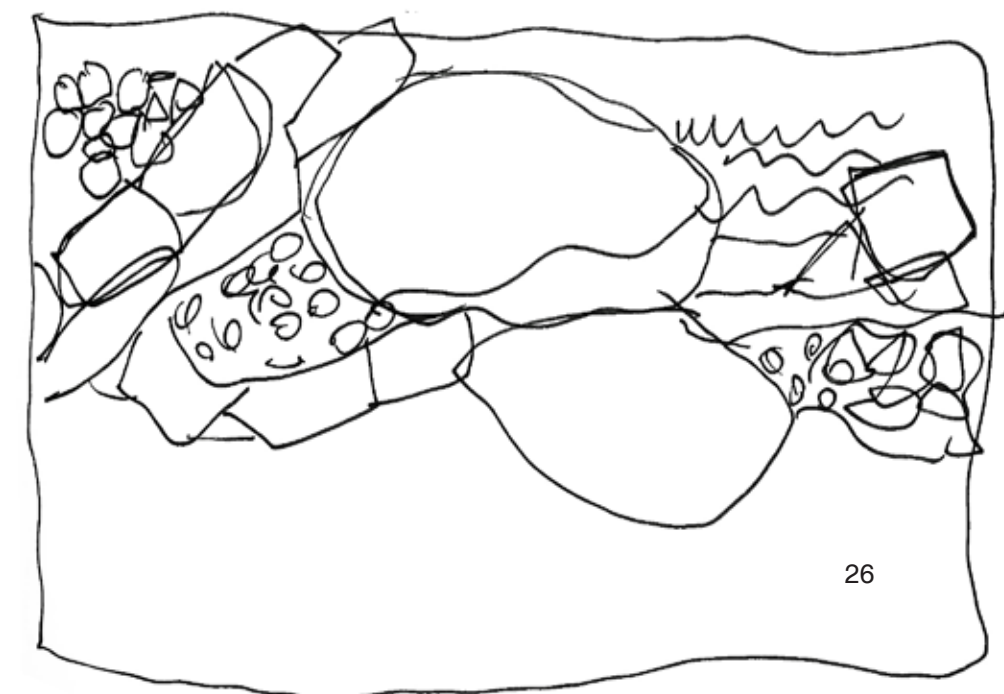
Kättingen domineras av hårda och grövre texturerade ytor som stenkross, murar av slaggsten och tegel. Udden ut mot Fiskeklubben har en något mjukare framtoning med den böljande stranden, vilken är täckt av gräs och rundade stenar. På vissa platser finns rester från kätting i rostet järn kvar.

På platån mellan Kättingfabriken och Kraftstationen finns även övergivna maskiner och skrot vilka bidrar till en industriell och ruff känsla.

Färgskalan går i varma jordtoner och en gråskala som bryts av mot det blå vattnet i Ljusnan och lupinernas blommor sommartid.

Lupinfält från platsen.
Foto: Ingrid Bergström Nilsson

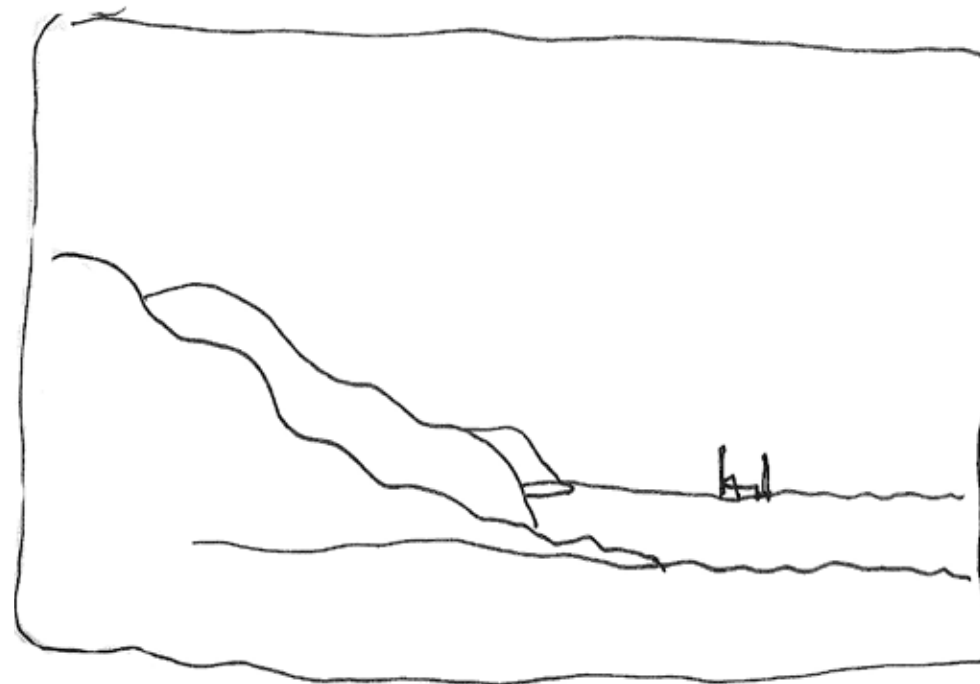

Skiss av texturen vid strandkanten.

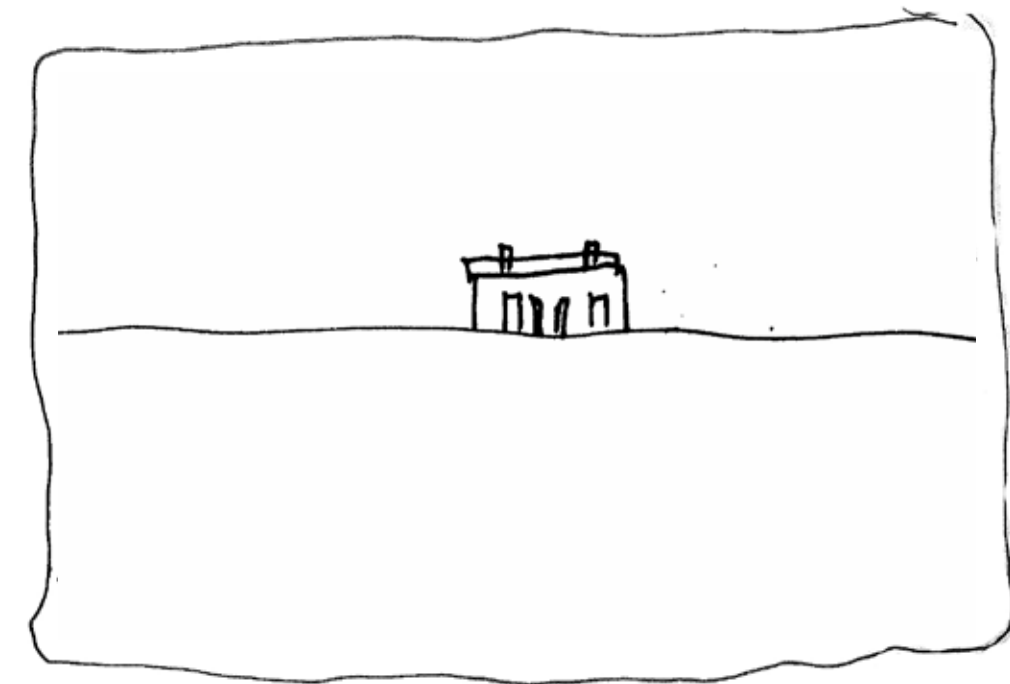
UPPLEVELSEVÄRDEN

Den öppna rumsligheten i kombination med hårda material ger området en utsatt känsla. Det uppvägs dock av det soliga läget och den varma färgskalan. Den böljande stranden, vattnet och blommornas massverkan skapar en organisk kontrast till de hårda texturerna.

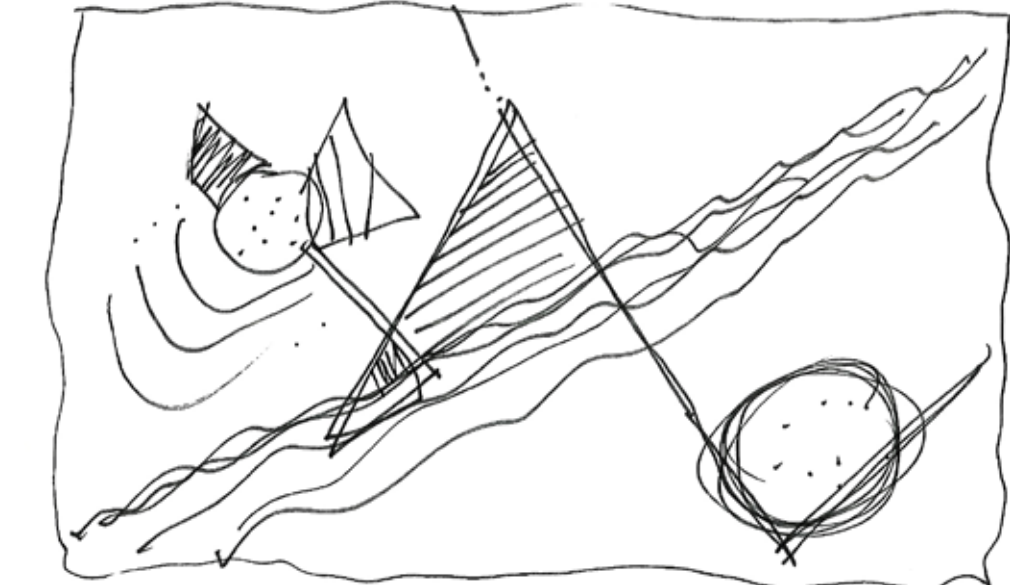
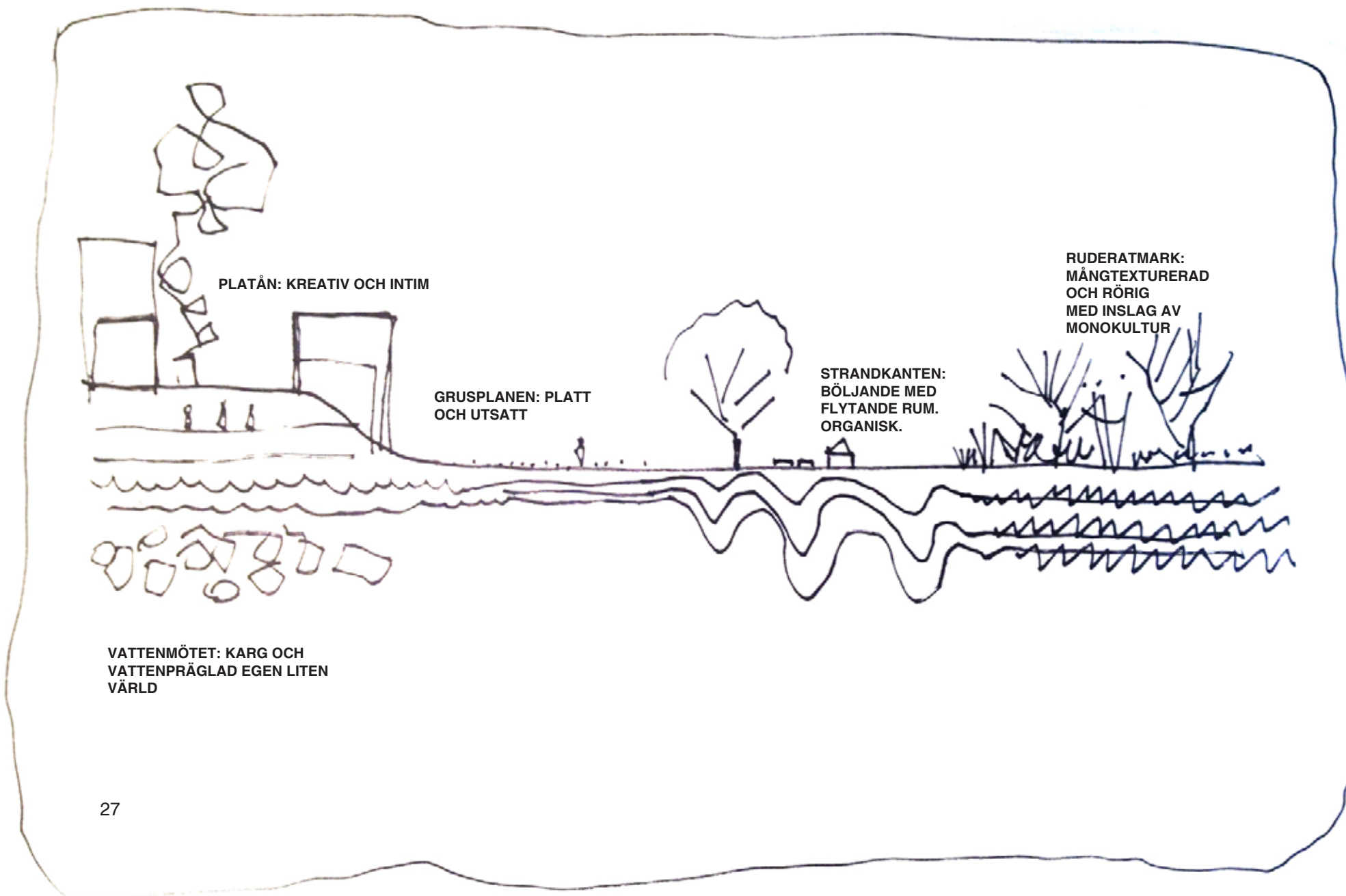
På platån skapar skrotet och skulpturer byggda av Konstkraft en kreativ och inspirerande upplevelse. Platsens tydliga avgränsning av husväggarna gör att den upplevs mer intim och trivsamt än de övriga öppna ytorna.

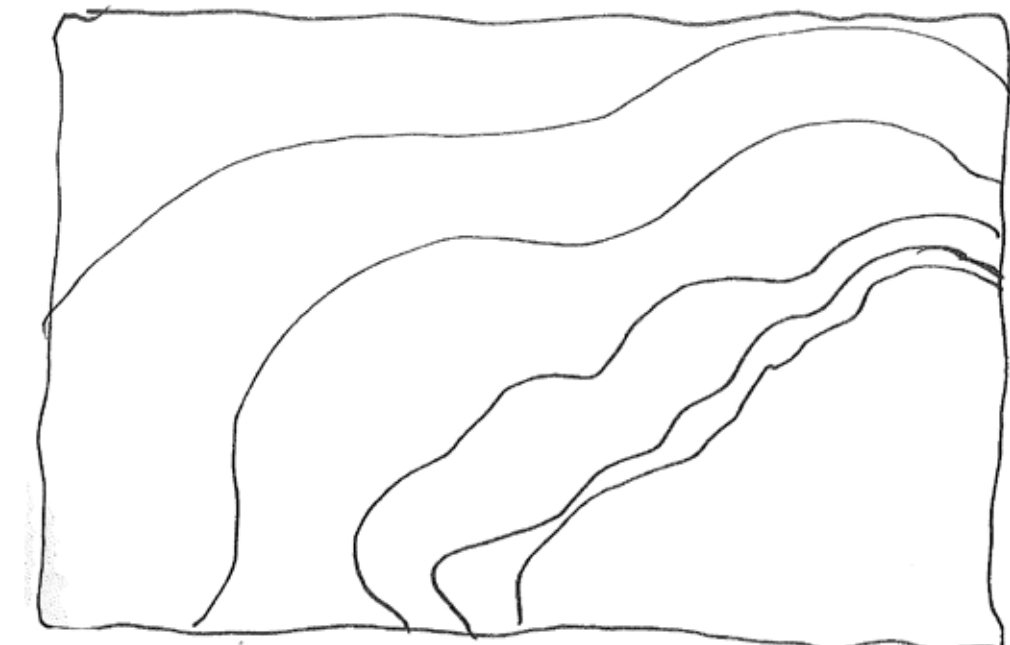
Skiss av strandkanten och utsikten mot Vallvik bruk.

Skiss av den utsatta rumsligheten vid Kraftstationen.

skiss av konstnärlig och experimentiell känsla.

Skiss av den böljande känslan vid stranden.

Entréskylt och utsikt över Ljusnan.

STYRKOR OCH SVAGHETER

Nedan listas områdets sammanfattade styrkor och svagheter.

+ Öppenhet.

Tack vare den luftiga och öppna rumsligheten är platsen solig och rymlig. Den väl tilltagna, plana ytan är flexibel och går lätt att utnyttja till olika aktiviteter.

+ Kreativitet.

Att Konstkraft redan påbörjat sin verksamhet i området gör att det finns en etablerad kreativ atmosfär på platsen. Skulpturerna och de speciella byggnaderna bidrar till den känslan.

+ Varm industriell karaktär.

Platsen har en industriell karaktär, men upplevs varken storskalig eller kall. Känslan skapas av byggnadernas låga höjder vilka skapar intimitet och materialens varma uttryck.

- Utsatthet.

Den öppna rumsligheten gör att besökaren känner sig utsatt. Detta förstärks även av vinden på platsen. Rummen är tomma och överblickbara vilket gör att de upplevs monotona.

- Splittrade rum.

Trots den öppna karaktären saknar rummen sammanhållning. De har starka karaktärer i sig men känslan av helhet förloras då platsen inte har någon gemensam faktor.

- Avsaknad av aktivitet.

Området är öppet och således flexibelt men upplevs tomt och öde. Konstkraft och Fiskeklubben har etablerat en del aktivitet i området men de i övrigt tomma ytorna gör det öde. Platsen saknar aktivitetsgivande element som gör att människor kan bruka den.

Området behöver sammanfattningsvis en sammanknyttande struktur som bibehåller öppenheten men råder bot på den utsatta känslan. Den ska knyta an till den varma industriella karaktären och, utan att förlora flexibiliteten, tillföra fler funktioner till platsen.

KÄTTINGEN SEN: VISION

Under detta avsnitt presenteras programmet. Det tar avstamp från historien och inventeringen/analysen och beskriver hur platsen ska utvecklas. Nedan presenteras även en beskrivning av den konceptuella idé som platsen ska utvecklas utifrån.

Därefter följer en beskrivning av förslaget och hur det ska implementeras. Stor vikt har legat på att skapa ett förslag och en presentation som fokuserar på tidsaspekterna.

På bilden syns en kätting som hänger i en sten vid Ljusnans strand. Kättingen har en viktig symbolisk roll för både platsen och för Ljusne och bildar i det här förslaget en direktlänk mellan historien och framtiden.

Härdning av länk i gasolugn.
Foto: Sigvard Gustavsson (1983)

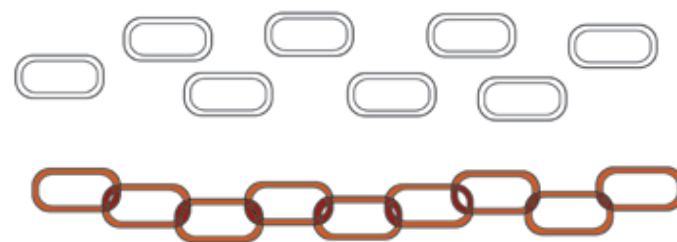
152 mm stödkätting med swivelschackel,
julkort 1968
Foto: Sigvard Gustavsson (1968)

Man och kätting i Kättingfabriken.
Foto: Sigvard Gustavsson (1981)

PROGRAM OCH KONCEPT

Området behöver en sammanknytande struktur som bibehåller öppenheten men samtidigt råder bot på den utsatta känslan. Den ska knyta an till den varma industriella karaktären och, utan att förlora flexibiliteten, tillföra fler funktioner. En av de aspekter i historien som främst präglat platsen är kättingproduktionen. Kättingen är en stark symbol för sammanhållningskraft och har även en uppbyggnad i form av enskilda länkar som tillsammans bildar en funktionell kedja.

Kättingens starka symbolik och formmässiga idé gör det till ett användbart koncept för området. Koncept används på tre nivåer i förslaget: som sammanhållande form i gestaltningen, som sammanlänkning mellan människor och som en kedjeeffekt som sprider aktiviteten. Nedan presenteras dessa tre tillsammans med de programpunkter som konceptet ska lösa.

Kättingen som sammanhållande form

Platsen ska ha ett starkt formspråk som ger karaktär och helhet och som aktiverar samt knyter samman de splittrade rummen. Ingreppet ska vara kärnfullt och uppbyggt av material som knyter an till den varma industriella tonen, är attraktiva över året och slitstarka under lång tid. Den ska även ha en varierad rumslig struktur som hänger samman och aktiveras av en sammanlänkande struktur som går genom alla rum - likt en kätting.

Kättingen som form bygger på individuella enheter av samma objekt som tillsammans bildar en sammanhängande och funktionell helhet. Denna struktur ska implementeras i gestaltningen.

Människor sammanlänkas

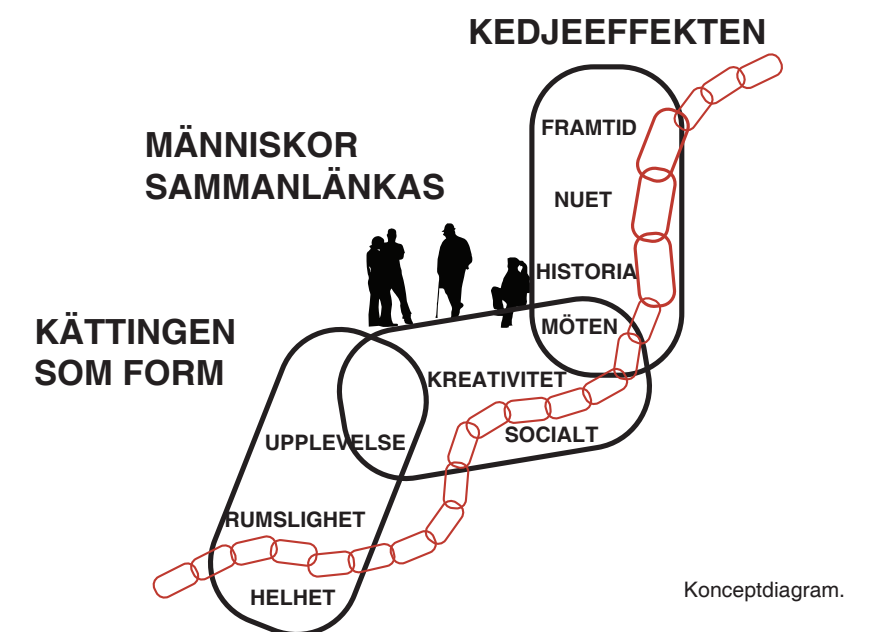
En av styrkorna med platsen är att den andas kreativitet och Konstkrafts tanke är att den ska användas som en bas där

människor kan mötas - *sammanlänkas*.

Platsen ska upplevas tillåtande genom att gestaltningen ska vara lekfull, informell och kännas kreativ. Det ska vara en plats för alla människor att mötas på oavsett ålder, etnicitet, kön och läggning. Området ska bli ett kulturellt och konstnärligt centrum att bli inspirerad av och gestaltningen ska ge utrymme för olika typer av kreativa infall. Den ska ge plats för olika typer av aktivitet för allt från stora folkgrupper, familjära möten till individuell upptäckarlust. På så sätt ska platsen generera aktivitet på alla nivåer och få människor att likt en kätting sammanlänkas.

Kedjeeffekten

Konstkraft vill att platsen ska vara som ett konstverk som aldrig blir färdigt. Besökaren ska kunna upptäcka nya saker vid varje besök. Gestaltningen ska bli ett levande konstverk som aldrig blir färdigt. Därför ska utvecklingen ske stegvis och aktiviteten spridas över området likt en *kedjeeffekt*. Genom att utveckla området i etapper ska det bli mer dynamiskt och flexibelt över tid. Det hjälper även besökaren att vänja sig vid förändringar och känna sig delaktig i utvecklingen. Kättinglänkarna är som symboler för de förändringar och händelser som sker på platsen. Vissa länkar har historiska anor och vissa kommer att ske i framtiden. När nya förändringar initieras föds en ny kättinglänk som ska integreras med de andra och på så sätt byggs en kontinuitet upp.

FÖRSLAG

Förslaget består av tre *objektskedjor* och fyra *utvecklingsområden*. Etappvis bygger de tillsammans upp området.

Objektskedjor

Tre objektskedjor bygger upp förslagets huvudstruktur och blir platsens sammansvetsande länk som aktiverar dess alla delar. De skapar helhet och blir den långsiktigt sammanhållande faktorn. Gestaltningen är flexibel och multifunktionell samtidigt som den är rejäl och bör hålla, både materialmässigt och formmässigt, över lång tid. Kättinglänkens uppbyggnad har används i gestaltningen genom att individuella objekt och rum har placerats ut längs ett sammanhållande stråk så att de tillsammans bildar en helhetsverkan. De tre objektskedjor som slingrar sig genom platsens alla delar är:

1. Rumskedjan
2. Vegetationskedjan
3. Möbleringskedjan

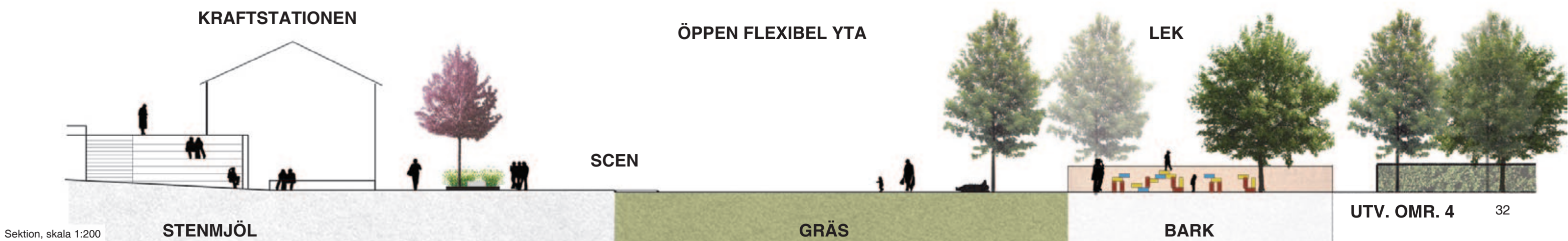
Utvecklingsområden

Utvecklingsområdena är buffertzoner för platsens framtida användning. På dessa kan området växa beroende på behov och önskan från brukare. I förslaget presenteras ett antal scenarier för vad som skulle kunna hända på utvecklingsområdena. Dessa är tänkta som visioner och idéer för platsen. På utvecklingsområdena kommer den spontana förändringen och plats för kreativitet in, delområdena kan växa precis på det sätt som önskas. Tack vare en sammanhållande grundstruktur gör det inget att brokiga och lösryckta idéer och infall sker på utvecklingsområdena. De nya händelserna blir endast nya länkar i den sammanhållande kättingen.

Uppbyggnad i etapper

I förslaget presenteras även en idé för i vilken ordning objektskedjorna och utvecklingsområdena kan anläggas. Det är en etappindelning som gör att platsen kan växa dynamiskt och på så sätt bli ett konstverk som aldrig blir färdigt.

RUMSKEDJAN

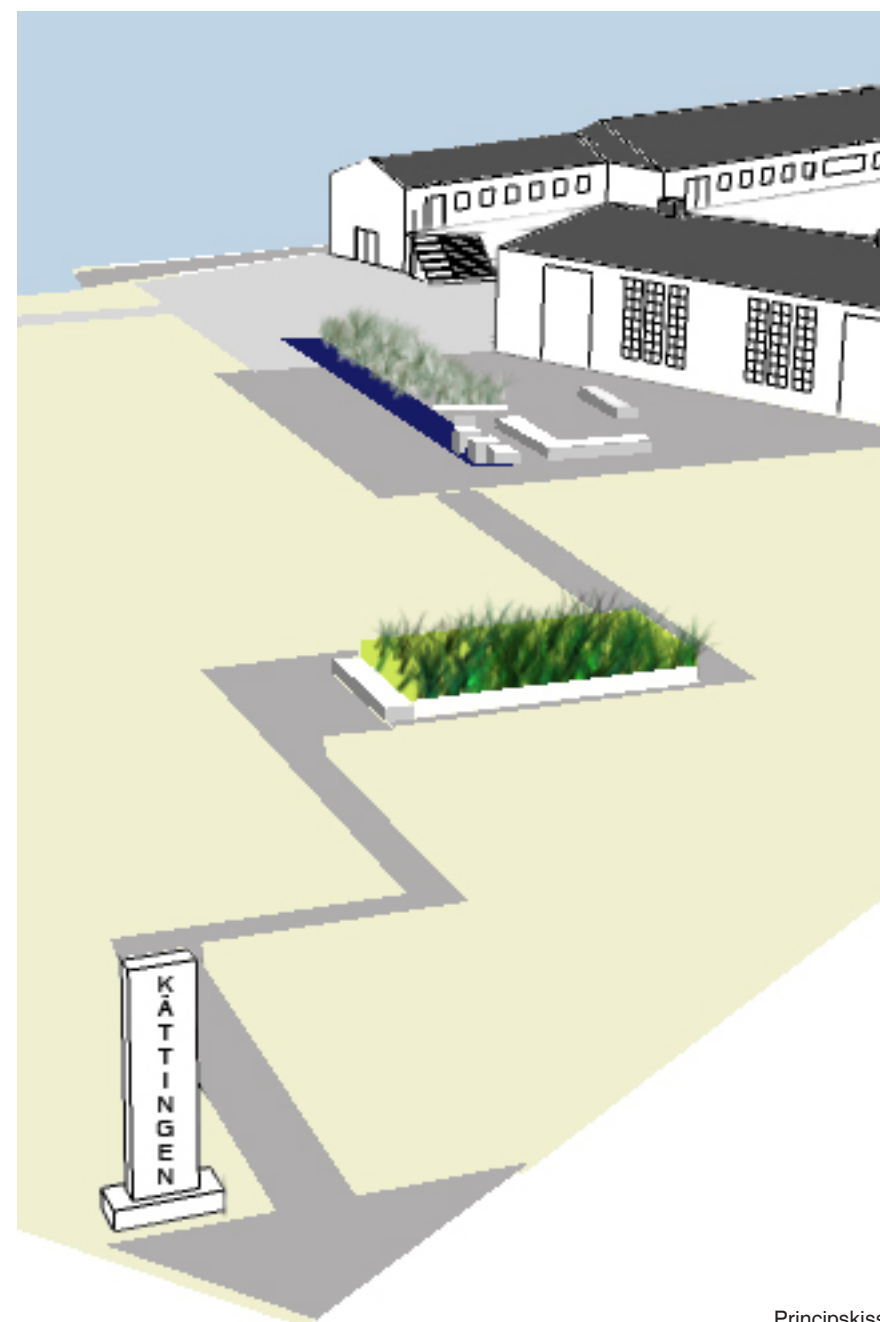
Den första av de tre objektskedjorna som bygger upp förslaget är rumskedjan. Den består av ett system av gångar och rum som tillsammans bildar en sekvens av upplevelser. Besökaren rör sig växelvis mellan smala gångar och öppna rum vilket skapar den mångfald och spänning som platsen idag saknar. Längs rumskedjan kan konst och möblemang placeras ut efter behag. Ibland kan de placeras på öppna platser och ibland på avstånd från gången så att objekten kan betraktas i rörelse.

Den ljusgrå nyansen i planen till höger visar ett system av rum och gångar i stenmjöl medan den mörkare grå är platsgjuten betong eller betongplattor. Stenmjölet skapar en trivsamt och mjuk karaktär i kontrast till den hårda och råa betongen. Valet av material härrör sig till vad som finns på platsen idag och förstärker den industriella känslan utan att bli för hård. Gångarnas bredd varierar mellan två till tre meter men från entrén i nordväst till parkeringen i öst är gången så pass bred att ett fordon kan ta sig fram vid behov.

Kring Kättingfabriken och Kraftstationen finns ytor som tillgängliggör entréerna. Det skapar en plattform för verksamheterna i byggnaderna, förstärker deras entréer och förankrar dem på platsen. Här kan människor till exempel mötas och diskutera det man sett på utställningen i Konsthallen eller sitta ute och fika vid restaurangen.

Ut mot fiskeplatsen får gången en mer slingrande karaktär vilket förstärker den naturlika känslan som finns där idag. Den uppstyrd gången skapar dock en kultiverad karaktär i mötet med det den böljande stranden längs Ljusnan. Även här har platser placerats ut längs gången. De ramar in befintliga rastplatser och Fiskeklubben men ett tillägg i form av ett torn har adderats för att skapa ytterligare en attraktion.

Längs rumskedjan finns platser för större folksamlingar och även små intima ytor där den enskilde besökaren kan finna ro. Tanken är att rummen ska erbjuda upplevelser för var och en som kommer till Kättingen.

Principskiss.

Inspirationsbild: Cap de cruz, Spanien

Inspirationsbild: IGS, Hamburg

Inspirationsbild: IGS, Hamburg

VEGETATIONSKEDJAN

Den andra objektskedjan är vegetationskedjan. Den är uppbyggd av främst träd och perenna planteringar men även av vatten. Vegetationskedjan förstärker den rumslighet som rumskedjan skapar. Träden är placerade för att markera entréer, skapa ledning, blockera vind, bilda tak och skapa karaktär beroende på vilken funktion platsen har. Perennplanteringarna förstärker riktningar och bildar avgränsningar mellan rummen samt skapar fonder och blickfång när besökaren rör sig genom dem.

Karaktären på planteringarna förstärker den fria känslan som idag skapas av den vilda floran som tränger upp bland krossat grus och mellan betongplattor. Växterna som valts tar inspiration från den kustvegetation som finns nära Ljusne. De allra flesta är vind- och salttåliga, härdiga och klarar sol och torka. Varje växt har sin egen attraktionskraft och kompositionen består av bland annat vajande grästuvor, böljande kuddar, färgstarka bladverk och skira blommor. Mellan plantorna finns krossat grus och lekfullt utplacerade betongstenar att hoppa på (mer om dessa i möbleringskedjan).

Två vattenspeglar har placerats ut för att ytterligare skapa trivsel och attraktion till byggnadernas entréer. Dessa verkar även som symbol för den kanal som gick under Kättingfabriken och Kraftstationen när platsen var industriellt centrum.

Det var viktigt att skapa platser som är vackra oavsett årstid. Därför har valet av arter påverkats dels av funktionen men också av deras dekorationsvärde under året. Till höger finns en tabell med valet av arter samt deras attraktionskraft under varje årstid.

TRÄD ARTEXEMPEL				BUSKAR ARTEXEMPEL			PERENNER ARTEXEMPEL			
Acer saccharinum 'Laciniatum Wieri' Silverlönn	Prunus padus 'Watereri' Storblommig hägg	Prunus maackii 'Copper' Kopparhägg	Prunus triloba (trädform) Rosenmandel	Hippophae rhamnoides Havtorn	Salix hastata 'Wehrhahnii' Engadinvide	Ribes alpinum 'Schmidt' Måbär	Stipa barbata Skäggfjädergräs	Stachys bysantina Lammöra	Eryngium planum Rysk marton	Geranium magnificum Kungsnäva
Vår										
Sommar										
Höst										
Vinter										Växtabell.

Inspirationsbild: IGS i Hamburg.

Inspirationsbild: Highline i New York.
Foto: Highline av Cristina Bejarano CC (by, nc, sa)

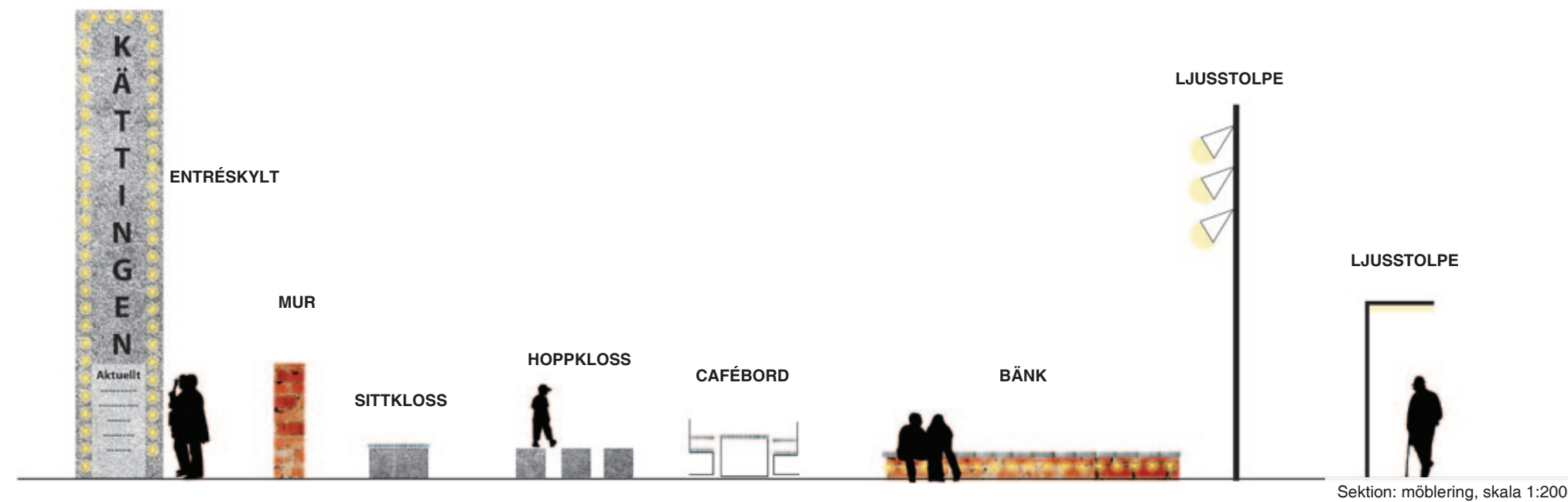
MÖBLERINGSKEDJAN

Den tredje och sista objektskedjan är möbleringskedjan. Den bidrar med objekt som skapar funktion på platsen. Den består av sittelement, bord, lekelement, murar och trappor att vila, umgås och leka på samt betrakta aktiviteten från. I detta system ingår även skyltar och belysning som leder besökaren och markerar entréer.

Möblemanget är utplacerat så att trivsamma platser för vila varvas med lekfulla miljöer. På så sätt skapas en varierad upplevelse för alla åldrar. Belysningen följer rumsstrukturen och finns i olika former för att skapa både trivsel och funktion. Skyltar och bänkar lysas upp för att ge en trivsam stämning. Vid större aktivitetsytor och i skymda hörn har mer funktionell belysning placerats ut.

Hoppklossar har integrerats i planteringsytorna för att förstärka lekfullheten och inbjuda besökaren till att upptäcka nya vrår i anläggningen. I planteringsytorna kring klossarna läggs grovt krossat grus som är slitstarkt och bidrar till den industriella karaktären.

Materialvalet hämtar inspiration från platsens befintliga material. Teglet återupptas i murar och bänkar, betongen används till hopp- och sittklossar samt i skyltarna. På ytor där man ska sitta har möblerna täckts med ett lager av trä för att ge mer värme och bekvämlighet. Möblernas utformning som enkla klossar bidrar till ett tidlöst och flexibelt uttryck vilket bidrar till att gestaltningen håller under längre tid.

Materialinspiration från platsen: tegelmurar och bänkar.

Inspirationsbild: sitt- och hoppklossar.
Foto: Heden och klapperstensfältet av Vilseskogen CC (by, nc, sa)

EN RUMSLIG VANDRING

På följande sidor presenteras de rum och funktioner som objektskedjorna skapar. Först visas de i plan och därefter följer en beskrivning av några rum i bild och text.

PARKERING

SKYLT

PARKERING

PARKERING

PARKERING

FASTSTUGA
MED ELDSTAD

GRILLPLATS

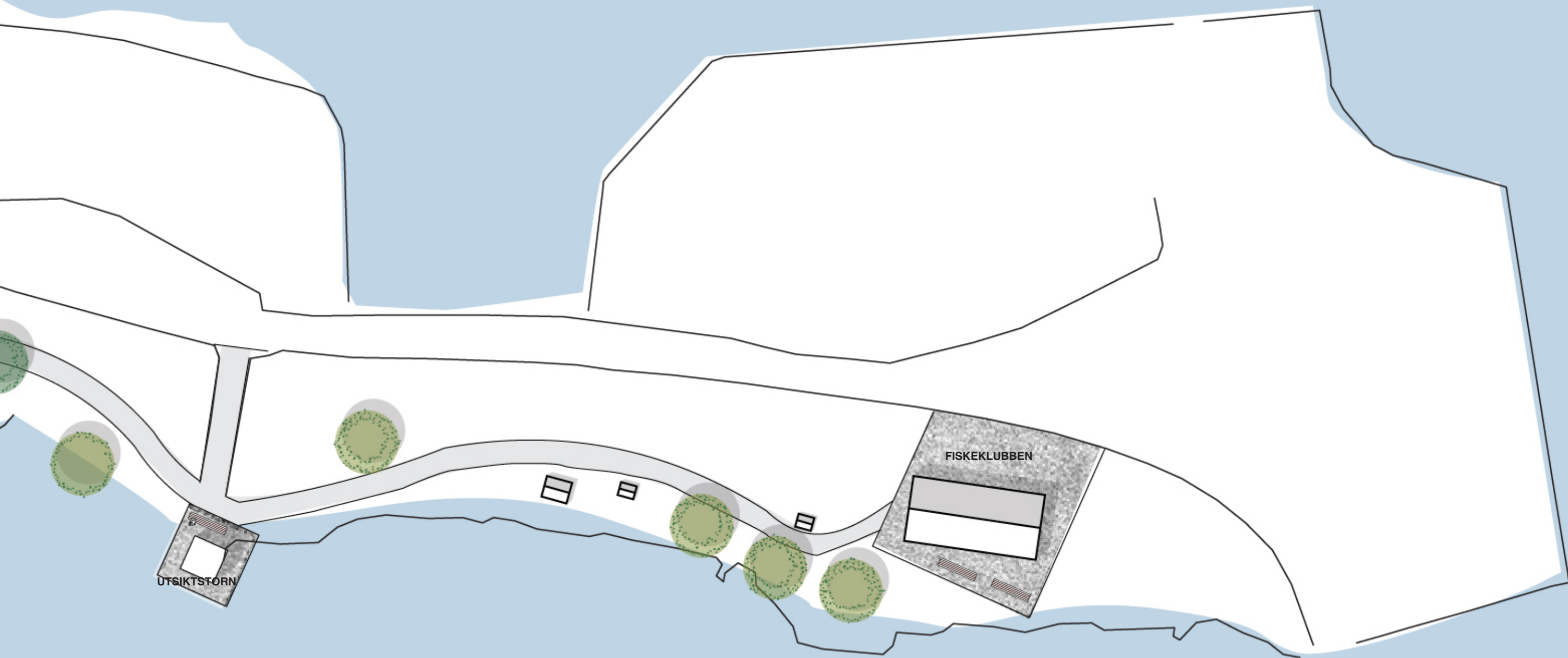
UTSIKTSTORN

Planutsnitt 2. N ↑

Detaljerad plan del 2, skala 1:500

Här följer en bildserie av platserna i förslaget. I dessa kan man se hur *rumskedjan*, *vegetationskedjan* och *möbleringskedjan* samverkar rumsligt.

1 Entréplats

Entréerna till Kättingen markeras med höga skyltar och små platsbildningar av betong. På bilden ser man en sådan plats från vilken besökaren leds vidare genom utvecklingsområdena till Kraftstationen. Beroende på hur områdena utvecklas kommer utsikten från gången att ändras. I denna vy kan man även se vegetationskedjan av träd som förstärker rumsligheten.

Perspektiv 1: Entréplats.

2. Platån vid Kättingfabriken

Det här är vad besökaren möts av vid den nordvästra ingången på hösten. Kättingfabriken har fått en mer attraktiv entrémiljö med hjälp av den lugna vattenytan, de strikta hoppklossarna och planteringen som mjukar upp platsen. På den första rumsbildningen kan skulpturer ställas upp vilket, tillsammans med den kopparröda bladfärgen på häggen, bildar ett blickfång och lockar in besökare till den.

Perspektiv 2: platån vid Kättingfabriken.

Perspektiv 3: Terrassen vid vattnet.

3. Terrassen vid vattnet

För att göra strandkanten en mer tillgänglig och för att utnyttja den fantastiska utsikten och solläget mot Ljusnan har en terrass skapats. Här kan besökaren njuta av en glass eller betrakta det myllrande laxfisket. Den sociala ytan mellan Kättingfabrikens gavel och Kraftstationen passar bra för en uteservering där människor naturligt kan mötas. Kanske serverar man färskfångad lax och andra delikatesser från Ljusne med omnejd?

Position 3: Terrass vid vattnet. N ↑

4. Rastplatsen och utsiktstornet

Längs Ljusnans böljande strand har några aktivitetsgivande rumsbildningar skapats. Två av dessa är rastplatsen och utsiktstornet. Rastplatsen omhändertar den befintliga raststugan men förankrar den i en yta av samma markmaterial som i den övriga gestaltningen och skapar på så sätt sammanhang. I betongytan har en eldstad sänkts ned där man kan värma sig eller grilla. I bakgrunden syns utsiktstornet. Det är tänkt att dra aktivitet till sig och på så sätt göra udden mer attraktiv. När laxarna leker i Ljusnan är utsiktsplatsen en fantastisk plats att se stjärtarna glänsa i vattnet. Dessutom kan man se ut mot Söderhamns skärgård och överblicka hela Kättingen.

Position 4: Rastplatsen och utsiktstornet. N ↑

Perspektiv 4: Rastplatsen och utsiktstornet.

5. Scenen

Framför Kraftstationen har betongytan breddats något för att ge plats åt en scen. Platsbildningen är enkel och flexibel och om inget behov finns av en scen så gör det inget att den inte används. Däremot bildar Kraftstationen, planteringarna och vattnet en fond för till exempel konserter, teaterpjäser och dansuppvisningar.

Gräsmattan framför Kraftstationen har sträckts ut hela vägen bort till entrévägen för att ge plats åt många människor. På så sätt kan en större scen byggas på betongytan och rymma tusentals människor på gräsmattan. Det kan ju hända att Ljusne vill slå på stort!

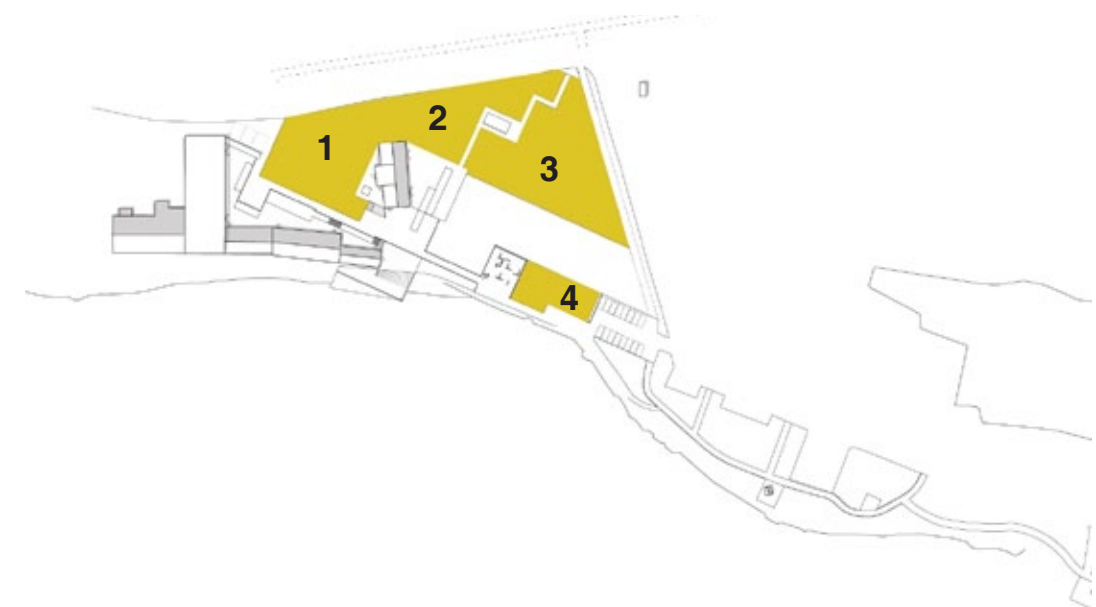

UTVECKLINGSOMRÅDEN

I förslaget finns fyra utvecklingsområden. Idén med dessa är att de ska vara flexibla buffertzoner för kommande aktiviteter. På nedan följande sidor presenteras några olika scenarier för vad som skulle kunna hända på ytorna. De är menade att verka som inspirerande exempel och berör allt från vildväxande orörda ytor till skötselintensiva förslag och events som kanske bara sker en gång.

På bilden används utvecklingsområdet dels för en drakworkshop då medborgarna i Ljusne samlas och flyger drake ihop och dels som plats för odling och umgänge.

Vildväxande fritt

Vad skulle hända om utvecklingsområdena inte användes alls? Då skulle den vilda floran ta över platsen. Den skulle bädda in den i omväxlande dekorativ blomster och omväxlande visset ris. Tack vare de andra gestaltade delarna skulle det inte göra så mycket. Platsen har ändå en ram som gör det vildvuxna och otämjda spännande. På sikt skulle man kunna tänka sig att etablera ängsväxter på platsen och ha betande djur som skapar attraktionskraft och aktivitet. Det skulle vara en insats för den biologiska mångfalden och ge Ljusneborna något att njuta av på promenaden.

Kollage: vildväxande fritt

Delvis kultiverat

En utveckling från det vildväxande fria skulle vara att låta vissa delar vara orörda men att hålla andra delar öppna för aktiviteter som tar mycket plats. Ytorna skulle kunna användas till fotbollsspel eller yogaträning eller vilka andra aktiviteter som helst. När behovet finns klipps helt enkelt delar av den vilda växtligheten och övergår till en skött yta.

Kollage: delvis kultiverat

Kollage: odling.

Odling

I Ljusne finns intresse av att ha kolonilotter och odla både gemensamt och individuellt. Kättingen skulle vara en perfekt plats för det eftersom det finns stora arealer och mycket sol att utnyttja. Odling är något de flesta kulturer sysslar med och därför skulle den kunna verka integrerande i Ljusne. Att mötas och bruka jord tillsammans ger en konkret gemenskap och känsla av förståelse. Eftersom Kättingen har delar som är strukturerade och väl genomtänkta i sitt utseende kan odlingen tillåtas bli spretig och okontrollerad ibland, så länge kreativiteten spirar.

En container uppställd på lämplig plats skulle kunna fungera som redskapsbod med till exempel ett utomhuskök dit människor kan samlas och tillaga det man odlat eller bara mötas, som ett litet odlingscentrum.

Kollage: Medborgarcentrum.

Medborgarcentrum

På sikt kanske odlingscentrumet har blivit så populärt att det blivit en naturlig knutpunkt för människor. När övriga lokaler på Kättingen är stängda kan den enkla containern verka som en plats för alla medborgare i Ljusne att göra vad de vill med. Kanske finns här information om kommande planer på orten dit medborgarna kan komma och tycka till? Medborgarcentrumet blir en samlingsplats för hela samhället dit man bara kan komma och vara utan att betala eller prestera. Runt byggnaden kan nya funktioner etableras efter intresse. Kanske vill man hålla marknader och sälja det man odlat i sina kolonilotter? Eller så vill man bygga en bakugn tillsammans där man kan göra stenugnsbakad pizza.

Workshops

Allt eftersom aktiviteten etableras på Kättingen kommer utvecklingsområdena att få fler och fler användningsområden. Det byggs graffitiväggar, skapas snöskulpturer, gjuts i betong, skapas visningsträdgårdar, snickras nya utemöbler, hålls musikfestivaler och anordnas fotokurser. Hela tiden attraheras nya människor till Kättingen för att ta del av engagemanget och gemenskapen som finns där.

Gemensamt för de alla är det kreativa skapandet som får människor att mötas och tillsammans bygga en ny identitet i Ljusne. Utvecklingsområdena på Kättingen blir självklara och öppna platser dit vem som helst kan komma och göra vad de vill. Det genererar intressanta och spännande element som lockar turister och andra aktörer till Ljusne.

Etappindelning, skala 1:2000, N↑

Etapp 1, skala 1:2000, N↑

ETAPPINDELNING

Objektskedjorna och utvecklingsområdena utgör tillsammans förslaget för Kättingen. För att göra utvecklingen hanterbar och mer dynamisk över tid föreslås en etappindelning i tre steg. Etapperna bidrar till att aktiviteten byggs upp långsamt och etableras innan nästa förändringssteg tas. På så sätt blir processen mer kvalitativ och besökaren kan uppleva nya saker varje gång den kommer till anläggningen.

Etapp 1

I den första etappen anläggs de mest prioriterade och nödvändigaste delarna för att påbörja utvecklingen. Den tar avstamp från Kraftstationen eftersom aktiviteten redan är etablerad där. Platsbildningen kring byggnaden förankrar och markerar starten för hela utvecklingen. Platsen blir som ett nav för hela förändringsprocessen. Den sociala ytan mellan byggnaderna och terrassen ned mot Ljusnan ingår också i det här utvecklingssteget. En restaurang/café i Kättingfabriken skulle omedelbart generera aktivitet till området och då blir den sociala ytan en bra plats för uteservering. Från Kraftstationen anläggs även gångarna till entréerna från Industrivägen i nordväst och parkeringen i öst.

Utvecklingsområde 4 integreras i den första etappen. Det är det minsta utvecklingsområdet och är därför lagom att börja och pröva konceptet på.

De övriga delarna av området lämnas orörda och sköts som de gör på platsen idag.

Etapp 2

Den andra etappen sprider den redan påbörjade aktiviteten vidare över området med funktioner som skapar attraktivitet och karaktär. Entréplanen vid Kättingfabriken anläggs och knyts an mot den redan lagda stenmjölsgången. Entrén och gången i det nordvästra hörnet adderas tillsammans med den stora gräsytan.

I den här etappen anläggs de första delarna längs udden till Fiskeklubben. De två platsbildningarna ramar in redan befintliga byggnader och knyter på så vis an dem till utvecklingen.

Utvecklingsområde 1 integreras i detta steg. Det är det näst största utvecklingsområdet och det som är mest använt i dagsläget.

Etapp 2, skala 1:2000, N

Etapp 3

I den sista etappen skapas främst nya funktioner längs udden. En ny gång anläggs för att utvidga promenadstråket och två nya platsbildningar skapas, dels vid tornet och dels vid grillplatsen.

De två sista utvecklingsområdena aktiveras och vid det här laget bör aktiviteten vara så pass etablerad att utvecklingsområdena har genomgått många olika scenarier.

I den sista etappen har alla delar av grundgestaltningen anlagts och håller samman området inför framtiden. Användningen av utvecklingsområdena kanske går i cykler, en spontan aktivitet föds och dör ut. Nya ytor aktiveras och adderas som länkar i den ständigt växande Kättingen - platsen som länkar samman historien med framtiden och främjar för spontana förändringar.

Etapp 3, skala 1:2000, N

DISKUSSION

I det här avsnittet förs en diskussion kring arbetet. Den valda metoden, arbetets avgränsning, huruvida syftet har uppfyllts, hur gestaltningsförslaget blev samt vilka nya frågeställningar och reflektioner som har väckts om tid inom landskapsarkitektur diskuteras.

På bilden syns en eroderad järnplåt som bildar former tillsammans med snön.

TID INOM LANDSKAPSARKITEKTUR

I det här arbetet har jag utarbetat en metod för landskapsarkitekter och andra planerande och gestaltande yrkesgrupper att ta sig an tidsaspekter. Syftet var att skapa en gestaltning av området Kättingen i Ljusne som knyter an till historien, är långsiktigt sammanhållet och som främjar för spontana förändringar i nuet. I det arbetet ingick att undersöka hur varje aspekt (historia, sammanhållenhets, spontanitet) enskilt kan skapas samt hur de kan samverka.

Undersökningen kändes intressant eftersom tidsaspekten kan kännas skrämmande stor och abstrakt vid ritbordet. Jag har upplevt den så pass överväldigande att jag knappt velat ta mig an den. Istället har jag fokuserat på platsens nutida situation och skjutit ifrån mig framtidens problem. I det här arbetet har jag sökt efter ett sätt att komma runt den känslan och, så att säga, *ta tjuren vid hornen*. Resultatet har blivit en metod för att tillgodose behovet av att anläggningen knyter an till historien, blir långsiktigt sammanhållen och samtidigt främjar för spontana förändringar. Jag upplever att frågeställningen varit relevant eftersom oavsett vad vi ritar kommer det att påverka och vara en del av platsens framtid och historia. Vi måste hitta ett sätt att förhålla oss till det. Eftersom utvecklingen går snabbt framåt och det på många platser blir allt fler människor på samma yta måste det nya ha ett visst mått av flexibilitet i sig. Vi kan inte vara säkra på att de scenarier vi förutspår är rätt:

”The rationality of action depends directly on the period for which plans and forecasts are made. Short-term madness may be long-term sense, and short-term sense may be long-term madness. In the abstract, one madness is not preferable to the other.” (Lynch 1972, s. 93)

Däremot har jag i arbetet upplevt att jag, bara genom att ha tidsaspekterna i åtanke och undersöka dem aktivt, har skapat mer flexibla strukturer och planer som kommer att fungera över längre tid än vad jag hade gjort annars.

Knyta an till historien

Arbetet med att knyta an till historien tog jag mig an genom att söka efter konceptuella idéer istället för att bevara fysiska strukturer. Anledningen till det var att det inte fanns några fysiska strukturer, förutom byggnaderna att bevara. Jag upplevde att gestaltningsprocessen blev friare samt att lösningarna blev mer nytänkande och flexibla på det viset. Konceptet blev mer anknutet till platsen och gav ett mångbottnat resultat. Även om det var en av utgångspunkterna i arbetet att knyta an till historien så upplevde jag det naturligt och självklart att hänga upp konceptet kring den. Metoden passade bra på Kättingen eftersom den är präglad av sitt historiska arv. Om den aktuella platsen däremot inte har samma starka historiska koppling skulle angripandet av ett historiskt koncept kunna upplevas krystat.

Historien hjälpte även i undersökandet av platsens identitet. Kunskapen om det förflutna gav, på samma sätt som när man lär känna människor, en förståelse för att den har genomgått många faser som har utvecklat dess personlighet. Förståelsen gav respekt för platsen. Däremot upplevde jag inte respekten hämmande vid omgestaltningen. Detta kan bero på att mitt angreppssätt, historien som koncept, inte låste mig i bevarandet av fysiska strukturer. Om det hade funnits fysiska historiska objekt att förhålla sig till hade antagligen processen sett ut på ett annat sätt. I det fallet måste beslut tas om vad som ska bevaras och varför. När börjar bevarandet bli begränsande för utvecklingen? Lynch (1972) argumenterar för att bevarande förnekar livet självt (s. 36) men han menar samtidigt att människor, genom att kunna läsa sin historia i fysiska miljöer, kan lära sig något om den (s. 100). Kanske är graden av bevarande avgörande? I det här arbetet har jag upplevt att kombinationen av historiska och nya inslag har gjort gestaltningen mångbottnad utan att upplevas föråldrad.

Oavsett om man tar in historien i form av konceptuella idéer eller i fysiska strukturer är det viktigt att reflektera över att de beslut man tar är individuella föreställningar om vad som är värdefullt eller inte att bygga vidare på. Vad man ser som viktiga spår i historien är individuellt. I mitt val att fokusera på kättingen som koncept har jag valt bort flera andra möjligheter som hade kunnat ge lika intressanta förslag.

I bruksorter som Ljusne står historien för en stor del av identiteten. Eftersom industriepoken var Ljusnes guldålder är det många som är stolta över den och identifierar sig med den. I det fallet är det, å ena sidan, viktigt att inte bevarandet blir för stort så att man stänger ute framtiden och lever på gamla meriter. Å andra sidan, kan det hända att man i sin iver att skapa nytt glömmer bort sin historia. Platser utan historiska referenser kan lätt bli identitetslösa och kännas tomma. Det måste finnas en balans och integration mellan historia och framtid. Historien kan vävas in i framtiden så att de båda kan verka sida vid sida.

Långsiktigt sammanhållen plats

I Ljusne har en av mina idéer varit att stegvis utveckling och möten i nuet kan bygga upp en långsiktig identitet. Lynch (1972, ss. 99-100) skriver att människor blir mer delaktiga i sin miljö om utvecklingen går långsamt framåt mot en och samma riktning. Jag tror att det är viktigt för bygdens långsiktiga självkänsla. Arbetet med Kättingen har gett mig insikten att respekten för framtiden måste vara lika stor som respekten för historien - det måste finnas en balans där både ägnas lika mycket fokus. Det är viktigt för kontinuiteten och platsens identitet. Min upplevelse är att den gestaltande och planerande yrkeskåren har svårt att hålla den balansen. Lika ofta som jag erfar att platser känns urblåsta och tomma på referenser upplever jag att de känns föråldrade och saknar anpassning till framtiden.

Många bruksorter i Sverige går just nu igenom samma fas som Ljusne. De transformeras från historiskt viktiga industriorter till tomma platser med identitetskris. Det kan, enligt mig, vara avgörande att dessa orter tar tag i identitetsproblemet och vågar skapa sig en ny framtida inriktning. I Ljusne kan lösningen vara att fylla de tomma industrilokalerna med konst och kultur som lockar både turister och ger medborgare i Söderhamns kommun något nytt att vara stolta över. Genom att successivt förändra områden från nedlagd industri till blomstrande kreativa verkstäder kan en identitet byggas upp där historien och framtiden får ta lika mycket plats.

Spontana förändringar i nuet

Utöver att skapa kontinuitet med historien och bygga en flexibel och sammanhållen framtid på Kättingen, har jag fokuserat på människors spontana infall. Det var viktigt eftersom jag tror att möten och skapande ger respekt mellan de deltagande individerna och för platsen de utförs på. Detta är avgörande för förståelsen mellan människor men även för förståelsen för och identiteten på platsen. Florida (2006) skriver att kreativ aktivitet genererar kreativa människor och att kreativa människor genererar tillväxt. Därför tror jag att det är av yttersta vikt att satsa på konst och kultur och att ge plats för just kreativitet.

Att fokusera på tidsaspekterna vid gestaltning på det här sättet har varit framgångsrikt både för resultatet och för min egen arbetsprocess. Man kan, som sagt, aldrig vara säker på att man förutser rätt förändringar på platsen och man kan aldrig säkert veta att man bevarar rätt strukturer och idéer från historien. Men som Lynch skriver (1972, s. 99) så ska man inte vara rädd för att försöka eftersom det ger en annan förståelse och synvinkel på platsen. Jag har upplevt att det stämmer. Arbetet med att integrera olika tidsaspekter i gestaltningen har gjort resultatet djupare och mer mångbottnat. Att se på platsen genom olika tidslager har gett en starkare förståelse och mer flexibel bild av hur ytor kan användas.

AVGRÄNSNING

Arbetet avgränsades i samråd med Konstkraft eftersom de är aktiva på platsen nu och har initierat förändringarna där. Fiskeklubben, som också finns på platsen, har inte tillfrågats i arbetet. Deras åsikter är relevanta att väga in eftersom fisket präglar platsen starkt.

Arbetsområdet avgränsades geografiskt huvudsakligen utifrån de ytor som Konstkraft använder. Därför skär avgränsningen igenom Kättingfabriken eftersom Konstkraft bara brukar delar av den och det finns annan verksamhet i den andra delen. Det är dock rimligt att anta att den aktivitet Konstkraft genererar även skulle kunna sprida sig till resten av byggnaden. Det framstår därför omotiverat att inte integrera hela byggnaden i avgränsningen.

METOD

Arbetsprocessen har bestått av växlande mellan skapande och analytiskt arbete. Huvudsakligen har metoden delats in i tre delar och behandlat: *historiska studier*, *studier av dagens situation* och *studier inför framtiden*. Jag upplever att denna indelning gav bra fördelning av arbetsinsatsen och att jag lade mer fokus på historiska studier än jag hade gjort annars.

Kättingen då: historiska studier

I den historiska efterforskningen fokuserade jag främst på industrihistorien eftersom jag upplevde att det är den som gjort det huvudsakliga avtrycket på platsen. Det valet har gjort att andra historiska riktningar inte fått någon plats i arbetet. Studierna gjordes främst utifrån historiska kartor och foton. Eftersom kättingproduktionen dokumenterats noga fanns många foton av den processen att tillgå. Andra aspekter som till exempel sågverkets verksamhet med timmerhantering har inte dokumenterats lika flitigt. Dessa har därför inte fått samma fokus i gestaltningen.

Kättingen nu: studier av dagens situation

Studierna av dagens situation utgick främst från det besök som gjordes på platsen under två dagar i februari. Eftersom arbetet har lagt stor vikt vid tidsaspekter kan det tyckas bristfälligt att basera arbetet på material från ett enda tillfälle. Detta har jag delvis vägt upp med att titta på foton och kartor från platsen från andra årstider.

I studierna av de upplevelsemässiga värdena utgick jag enbart utifrån mig själv. En del av syftet med arbetet var dock att skapa plats och möjlighet till spontana förändringar av andra människor. I det arbetet hade någon typ av medborgardialog varit intressant att genomföra eller ta del av.

Kättingen sen: skisser inför framtiden

Metoden för skissarbetet inför framtiden utgjordes av *program - koncept - förslag* och utfördes främst genom skisser, modellbyggande och textarbete. Dessa tre kompletterade varandra väl. Skissarbetet fungerade bra för att hitta grundformer och sammanhängande strukturer, modellarbetet hjälpte att se rumsliga strukturer och att skriva text blev ett sätt att konkret formulera idéerna.

I huvudsak knöts historien an till gestaltningen vid valet av koncept, eftersom jag inspirerades av Storytelling som metod. Ett annat sätt hade varit att fysiskt gestalta historiska skeenden och fenomen.

RESULTAT

Vid gestaltningen var tidsaspekterna avgörande för resultatet. De fanns hela tiden med i tankarna vid skissarbetet och var därför tongivande i processen. Resultatet från den historiska studien samt problemen som identifierats i analysen stod till grund för programmet och konceptet. Däremot fanns inga direktkopplade programpunkter från bakgrundslitteraturen. Litteraturen utgjorde snarare en bas från vilken jag hämtade inspiration. Det hade varit intressant att direkt hämta aspekter ur bakgrunden och applicera dem på programmet. Samtidigt kunde det ha gjort processen mer låst.

Konceptet utkristalliserades ur studien av historien och jag fann att det gav en lösning på de problem som identifierades i analysen. Konceptet svarade väl mot programmet, det gick att tolka på flera sätt och hade därmed många bottnar. Att arbeta med koncept på det viset är frigörande men kan bli något krystat. Jag upplevde att jag ibland ville dra det lite för långt. Det är en balansgång att inte göra för många eller långsökta kopplingar till konceptet. I början tänkte jag tillämpa det hela vägen: i form, som idé, som metafor, som symbol och som faktiskt innehåll. Skulle kättingar hängas upp på platsen? Då upplevde jag att konceptet blev för styrande och jag tog några steg tillbaka. Vid djupare funderingar insåg jag att konceptet främst inspirerat mig i dess idémässiga utformning. Kärnan i inspirationen fanns i kopplingen mellan länkarna, dels som form men även som symbolisk kraft. Insikten om att inte implementera konceptet för långt är något jag kommer att ta med mig vidare till andra projekt. Vid något tillfälle måste konceptet landa på platsen och anpassas till de fysiska förutsättningarna.

Konceptet genomfördes på tre nivåer: i objektskedjorna, i utvecklingsområdena och i etappindelningen. I dessa skapade jag *en långsiktigt sammanhållen plats* och *möjlighet för spontana förändringar*. Däremot implementerades inte *anknytningen*

till historien i det fysiska resultatet. Det gjordes på konceptuell nivå. Hade jag dragit kättingkonceptet till sin spets och använt kättingen som detalj i gestaltningen så hade syftet uppfyllts ännu ett steg. Men jag upplevde då, som sagt, att konceptet hade blivit en klyscha.

En långsiktigt sammanhållen plats skapades genom objektskedjorna som med flexibel rumslighet och med hållbara materialval utgjorde en stabil grundstruktur. Jag inspirerades där av Carmonas et al. (2010, s. 254) lista på fem egenskaper som skapar robusta platser (se bakgrund). Även stegvis utveckling är enligt Lynch (1972, ss. 99-100) viktig för att skapa en hanterbar utveckling för medborgarna. Därför föreslog jag en etappindelning. Den långsamma utvecklingen gör stegen mer genomtänkta och anpassningsbara inför nya scenarier. Uppbyggnaden blir på så vis mer organisk och flexibel och bidrar därför till långsiktigheten.

Etappindelningen hjälpte även att uppfylla syftet att ge *möjlighet till spontana förändringar*. Idén var att nya platser skulle tas upp eftersom och på så vis sprida aktiviteten. Då kan den kreativitet som uppstår på en plats hela tiden utvidgas. Utvecklingsområdena skulle lämnas tomma för att möjliggöra alla sorters infall. I efterhand kan man fråga sig om det är det bästa sättet att uppmuntra kreativitet. Föds kreativiteten på en tom plats eller är det lättare att börja från något som redan spirar? Florida (2006, s. 277) menar att kombinationen av platsen, människorna och aktiviteten skapar kreativ stimulans. Platsen kan inte ensam göra det. Utvecklingsområdena erbjuder plats men sedan måste människor och aktivitet organiseras på den. Först då kan Kättingen bli en plats som skapar kreativ stimulans. Det skulle i sin tur kunna attrahera nya kreativa människor som enligt Florida (2006) skapar tillväxt.

FRAMTIDSUTSIKTER

Konstkraft, Söderhamns kommun och andra aktörer i Ljusne kommer nu att ta del av arbetet. Sommaren 2014 ska det ställas ut på Konstkrafts sommarsalong i Kraftstationen, i samband med en utställning om demokrati. Avsikten är därefter att genomföra de föreslagna förändringarna på platsen.

Kanske kommer den genererade aktiviteten spridas i Ljusne

centrum och införliva ytan kring den nedlagda Plywoodfabriken. Övergivna byggnader, till exempel Ljusne Wårdshus, kanske tas i besittning. Med tiden kommer Ljusnes att blomstra med ny kraft och nytt engagemang där Kättingen står som det förenande centrumet. Ljusne kan bli det goda exemplet andra postindustriella orter kan lära sig av.

Förhoppningsvis kan detta examensarbete bidra till att fler landskapsarkitekter känner sig benägna att arbeta med tidsaspekter vid ritbordet. Det vore intressant att undersöka ännu djupare hur starkt man kan knyta an till historien utan att förlora flexibiliteten inför framtiden. Jag avslutar nedan med arbetets inledande citat. Med det vill jag understryka att fokus på tid i gestaltning av offentliga miljöer behövs för att skapa anpassningsbara platser med stark identitet:

Environments must be able to welcome the future and accommodate the present without severing the thread of continuity with the past. (Carmona, Tiesdell, Heath & OC 2010, s. 247)

Man med kätting.
Foto ur Ljusne musieförenings samling (u.å.)

REFERENSER

Här presenteras arbetets tryckta och elektroniska referenser samt källor till bilder och illustrationer.

På bilden syns en patinerad träbrygga från områdets östra strandkant.

BILDER OCH ILLUSTRATIONER

Bilder, bildmontage och illustrationer av och © författaren om inget annat anges.

TRYCKTA KÄLLOR

Carmona M., Tiesdell S., Heath T. & Oc T. (2010). *Public Places Urban Spaces*, 2. uppl. Oxford: Architectural Press

Cserhalmi N. (1998). *Fårad mark: handbok för tolkning av historiska kartor och landskap*. Stockholm: stockholms hembygdsförening.

Florida R. (2006). *Den kreativa klassens framväxt*. Stockholm: Daidalos.

Hauxner M. (2009). *Drawing & Reading: Integration of academic and artistic work*. Københavns universitet: Skov og landskab.

Lynch K. (1972). *What time is this place?* Cambridge, Mass: MIT Press

Potteiger M. & Purinton J. (1998). *Landscape narratives: design practices for telling stories*. New York; Chichester: John Wiley

Söderhamns kommun (2010). *Handlingsprogram: Ljusne vid Ljusnans mynning*. (Dnr KUS/2007/0302) Söderhamn

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Elghorn A. (2012-03-21). *Arbetarna bakom palatset*. http://www.da.se/home/da/content.nsf/aget?openagent&key=arbetarna_bakom_palatset_1331022364342 [2014-05-18].

Konstkraft (2014). *Verksamhetsberättelse 2009-2013, Verksamhetsplan 2014*. <http://www.konstkraftljusne.se/PDF/konstkraft-Folder-till-Webb.pdf> [2014-05-18]

Københavns Kommune (2012). *Mulighed for midlertidige anvendelser*. http://www.eukn.dk/eukn/documents/D10478_KBHs%20kommune%20Mulighed%20for%20midlertidige%20

[anvendelser.pdf](#) [2014-05-18]

Nyberg T. (u.å.a). *Träindustrins tillkomst och utveckling under åren 1849 t o m 1978 på norra sidan av Ljusnans mynning*. <http://www.ljusne.se/download/18.74e7230d1270e9bbed680002335/1384397462487/Microsoft+Word+-+TR%C3%84INDUSTRIN+1849+1978.pdf> [2014-05-18].

Nyberg T. (u.å.b). *Järnindustrins tillkomst och utveckling under åren 1671 t o m 2003 på södra och norra sidan av Ljusnans mynning*. <http://www.ljusne.se/download/18.7e0cf25b126b98ffd9d80005151/1384397462082/Microsoft+Word+-+J%C3%84RNINDUSTRIN+1671+2003.pdf> [2014-05-18].

Statistiska centralbyrån (2013-06-20) *Folkmängd i tätort och småort per kommun 2010*. http://www.scb.se/Statistik/MI/MI0810/2010A01T/MI0810_To_So_Kommun2010.xls [2014-05-18].

